

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

**תמיכה בהורים והדרכתם –
מענים ממשלתיים**

12 בנובמבר 2014

י"ט בחשוון תשע"ה

כתיבה: מריה רבינוביץ'

אישור: שרון סופר, ראש צוות

הכנסת, מרכז המחקר והמידע

קריית בן-גוריון, ירושלים 91950

טל': 02 - 6408240/1

פקס: 02 - 6496103

www.knesset.gov.il/mmm

מסמך זה נכתב לבקשת חברת הכנסת מרב מיכאלי, והוא עוסק במענים ממשלתיים בתחום התמיכה בהורות והדרכת הורים ובהשפעתם האפשרית של המענים בתחום זה על שלומם ועל רווחתם של ילדים. במסמך מובא הסבר על עיקרי הפעילות בתחום זה בארץ ובכמה ממדינות אירופה (בריטניה, בלגיה ונורבגיה), והוא מתמקד במתן תמיכה והדרכה להורים המצפים לילד ולהורים לילדים בגיל הרך.

מבוא

תחום התמיכה בהורים והדרכתם בנושא הורות הנו תחום רחב הכולל בתוכו מגוון רב של פעילויות ודרכי פעולה.

תמיכה בהורות (parenting support) באה לידי ביטוי במגוון רחב של מידע, חינוך, הכשרה, ייעוץ ושירותים אחרים המתמקדים בהקניית כלים להורים שיסייעו להם להבין את תפקידם ולמלא אותו כהלכה, למען ילדיהם, למען משפחתם ולמען עצמם.¹ סוגי התמיכה האפשריים:

- פיתוח מיומנויות בתחום ההורות;
 - עזרה להורים להתמודד עם מצבים שונים בחיי המשפחה, הן רגילים והן חריגים;
 - לימוד טכניקות לשליטה בהתנהגות ההורים עצמם ובהתנהגות ילדיהם כדי לקדם ולממש בצורה מיטבית את הפוטנציאל, את הכישורים ואת המשאבים של הילדים;
 - הנחלת הרגלים טובים למשפחה, בעיקר בתחומי החינוך וקידום הבריאות;
 - שיפור "גורמי ההגנה" (protective factors) של המשפחה, למשל המודעות העצמית והשליטה העצמית של ההורים (self-awareness and self-control parental), כדי להפחית גורמי סיכון שעלולים לגרום לתהליכי חינוך וגידול לא רצויים לילדים.²
- ממחקרים שעסקו בנושא תמיכה בהורות וחינוך להורות עולה כי הם עשויים לסייע בתחומים רבים. העיקריים שבהם:

- סיוע להורים למלא את תפקידם ביתר רגיעה ולהפיק ממנו יותר הנאה;
- מניעת נזקים נפשיים ופיזיים לילדים;
- הבטחת ההתפתחות התקינה של ילדים ורווחתם.³

לאחר אשרור האמנה הבין-לאומית בדבר זכויות הילד באו"ם ב-1990 החל תחום התמיכה בהורות להתפתח במדינות בעולם.⁴ מדינת ישראל הצטרפה לאמנה בשנת 1991, והייתה אחת המדינות הראשונות שאשררו אותה. האמנה מבטאת הסכמה רחבה של מדינות העולם בדבר כללים שנועדו

¹ Mary Daly, Parenting Support Policies in Europe – Main Developments and Trends, *Public Policies Supporting Positive Parenthood: New Policy Perspectives*, The proceedings of the ChildONEurope Seminar on Out-of-home Children, 2013, p. 18; Daniel Molinuevo, [Parenting Support in Europe](#), European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2013, p. 12.

² Mary Daly, Parenting Support Policies in Europe – Main Developments and Trends, *Public Policies Supporting Positive Parenthood: New Policy Perspectives*, The proceedings of the ChildONEurope Seminar on Out-of-home Children, 2013, p. 18.

³ שם.

⁴ Eurofound, [Parenting support in Europa – Executive summary](#), 2013.

להכיר בזכויות הילד ולהבטיח את קיומן ולתת בידי המדינות החתומות על האמנה כלים לשיפור מצבם של הילדים בתחומן. בין השאר, מודגשת בה החשיבות של הדרכה ומתן כלים ראויים להורים כדי שיוכלו לממש את זכויות הילדים המפורטות בה, להשיג התפתחות וגדילה תקינות ולהבטיח את רווחתם ואת בריאותם.

בסעיף 18(ב) של האמנה נקבע:

"על מנת להבטיח ולקדם את הזכויות המפורטות באמנה זאת, ייתנו המדינות החברות סיוע נאות להורים ולאפוטרופוסים חוקיים בביצוע מטלותיהם החינוכיות, ויבטיחו את פיתוחם של מוסדות, שירותים ומתקנים לטיפול בילד".

בסעיף 24 לאמנה, שעניינו זכות הילד לשירותי בריאות ברמה הגבוהה ביותר, נקבע מה על המדינות לעשות כדי לממש במלואה זכות זו, ובין השאר:

"להבטיח כי כל מגזרי החברה, במיוחד הורים וילדים, זוכים למידע, לחינוך ולסיוע ביישום מידע בסיסי על בריאות הילד והזנתו, היתרונות שבהנקה, בהיגיינה וסניטציה סביבתית, ובמניעת תאונות; לפתח שירותי רפואה מונעת, הדרכה להורים וכן חינוך לתכנון המשפחה ושירותים לתכנון זה".

בסעיף 19 לאמנה, שעניינו מניעת כל סוגי האלימות וההיפגעות של ילדים, נקבע:

"המדינות החברות ינקטו אמצעים תחקיתיים, מינהליים, חברתיים וחינוכיים מתאימים, על מנת להגן על ילדים מפני אלימות גופנית או נפשית לסוגיה, ומפני חבלה, פציעה או שימוש לרעה, הזנחה או טיפול רשלני, ניצול או התעללות, ניצול לרבות מיני, שעה שהם נתונים בטיפול הורים, אפוטרופוסים חוקיים או אדם אחר המופקד על הטיפול בהם".⁵

אמצעי הגנה כאמור ראוי כי יכללו, במקום שמתאים, נהלים יעילים ליצירת תוכניות חברתיות הנועדות לספק תמיכה הדרושה לילד ולמופקדים על הטיפול בו [ההדגשה אינה במקור], וכן לצורות אחרות של מניעה, ולזיהוי דיווח, העברה, חקירה, טיפול ומעקב של מקרי התעללות בילד כמתואר לעיל, ולפי העניין, למעורבות שיפוטית".⁶

בשנת 2006 פרסמה מועצת אירופה המלצה (מס' 19) לעודד את המדינות השותפות להכיר בחשיבותה של אחריות הורית, וציינה את הצורך לתמוך בהורים בחינוך ילדיהם.

בשנת 2012 אימצה הוועדה לביטחון סוציאלי⁷ (Social Protection Committee); הוועדה המייעצת בתחום זה מטעם האיחוד האירופי) דוח בנושא התמודדות עם עוני של ילדים ומניעתו. בין היתר הודגש בו הצורך לחזק את תחום התמיכה בהורים במסגרת השירותים לילדים. בפורום האירופי השביעי לזכויות הילד הדגיש הנציב האירופי בתחום התעסוקה, הרווחה והכלכלה את חשיבות התמיכה בהורים כדי להגן על ילדים ולהתמודד טוב יותר עם מצבים מורכבים.⁸

⁵ אמנה בדבר זכויות הילד, 1989.

⁶ שם.

⁷ הוועדה לביטחון סוציאלי (SPC – The Social Protection Committee) משמשת כלי לשיתוף פעולה בין המדינות החברות לנציבות האיחוד האירופי על-ידי הכנת דוחות וגיבוש חוות דעת. על-פי סעיף 160 לאמנת האיחוד האירופי (Treaty on the Functioning of the EU) אחד מתפקידיה המרכזיים של הוועדה הוא לייעץ בתחומי פעילותה למנגנוני האיחוד.

⁸ Daniel Molinuevo (Eurofound), [Parenting Support in Europe](#), European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2013, p. 3.

ב-2013 ציינה הוועדה לזכויות הילד של האו"ם כי מכיוון שלהורים יש תפקיד מרכזי בתהליכי הגדילה וההתפתחות התקינה והבריאה של ילדיהם, במניעת היפגעות ילדים מפציעות ומאלימות ובמניעת השפעות שליליות של התנהגויות סיכון בגיל ההתבגרות (למשל שימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים והתנהגויות מיניות לא בטוחות), ומכיוון שתהליך הסוציאליזציה של הילדים, החיוני להסתגלותם לעולם שבו הם גדלים, מושפע במידה רבה מהוריהם ומהמרחב המשפחתי שלהם, על המדינה ליזום התערבות לתמיכה בהורות, ובכללה חינוך לכישורי הורות (parenting skills education), מתן ייעוץ משפחתי (family counselling) והקמת קבוצות תמיכה, לציבור בכלל ולמשפחות שבהן ילדים עם בעיות רפואיות, עם צרכים מיוחדים או עם קשיים התנהגותיים בפרט.⁹ באותה השנה, 2013, פורסמו תוצאות של אחד המחקרים שבדק את התפתחות תחום ההדרכה להורים והתמיכה בהורים בשבע מדינות אירופאיות (אוסטריה, אירלנד, אסטוניה, בלגיה, הונגריה, פורטוגל ושבדיה). במחקר צוין כי פיתוח המדיניות בתחום התמיכה בהורים והדרכת ההורים במדינות שנבדקו ובמדינות אחרות באירופה (כפי שעולה ממחקרים אחרים שנערכו בתחום זה) הוא בדרך כלל באחריות הממשלה הלאומית או הפדרלית, ואילו יישום התוכניות עצמן הוא באחריות הסוכנויות המקומיות או העירוניות.¹⁰ עורכי המחקר הגיעו לכמה מסקנות כלליות, והמרכזיות בהן:

1. נמצא כי הורים רבים אינם ששים להשתמש בשירותים של תמיכה להורים משום שהם מפחדים להיות מתויגים כ"הורים רעים" או משום שהם סבורים כי סוג זה של תמיכה מיועד רק למשפחות הנתונות במצבי הסיכון. על-פי עורכי המחקר, אחת הדרכים שבהן אפשר לשפר את המצב ולנסות להגדיל את הביקוש לשירותים בתחום זה היא לשווק גישה שעל-פיה המטרה של ההדרכה להורים היא שיפור מיומנויות בתחום ההורות.
2. מומחים וארגונים שעובדים בתחום ההדרכה להורים ונותנים תמיכה להורים, למשפחות ולילדים תומכים במתן שירותים אוניברסליים, כלומר, זמינים לכול, ומתן תמיכה מוגברת למי שזקוקים לה ביותר. במקרים מיוחדים או בקבוצות ספציפיות, ספקי שירות יבואו אל בית המשפחה שזקוקה לתמיכה. הוכח ששירות זה שימושי במיוחד.
3. מחקרים הראו כי עדיין דרושה עבודה רבה כדי לעודד את מעורבותם של אבות בתוכניות בתחום ההורות. אם רמת השתתפותם של אבות לא תעלה, יש חשש שהתמיכה ההורית תחזק את מודל המשפחה שבו האם היא "המומחה המוסמך" לגידול הילדים בבית.
4. כוח האדם המספק את השירותים בתחום ההדרכה להורים מגוון מאוד, ונכללים בו לא רק אנשי חינוך, פסיכולוגים, עובדים סוציאליים, עורכי-דין ובני משפחה מתווכים, אלא גם אנשי מקצועות הבריאות – מיילדות, אחיות בריאות הציבור ורופאים. כמו כן, קורסים רבים מועברים על-ידי מתנדבים או צוותים שנשכרו לעבודה זמנית בפרויקט מסוים. במקרים רבים תחלופת

⁹ [General comment No. 15 \(2013\) on the right of the child to the enjoyment of the highest attainable standard of health \(art. 24\)](#), Guidance for parents, paragraph 67, p. 15.

¹⁰ Daniel Molinuevo (Eurofound), [Parenting Support in Europe](#), European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2013.

העובדים גבוהה. מצב זה עלול להשפיע לרעה על פיתוח כישורים מקצועיים של העובדים ועל היחסים בין אנשי הצוותים – גורם מכריע בתמיכת הורות.

5. חלק מהמדינות פיתחו בהצלחה הכשרה של אנשי מקצוע בתחום התמיכה ההורית. בבריטניה פותחו סטנדרטים לאומיים לעבודה עם הורים (The National Occupational Standards for Work with Parents in the UK) המשמשים לזיהוי פערים ברמת ההדרכות, ליצירת מדדי ביצוע ולמתן פלטפורמה להערכות העבודה. באוסטריה מדריכים בתחום התמיכה ההורית נדרשים להשתתף בתוכנית אימון של 500 שעות.

6. לעתים קרובות חסרים בתחום זה תמריצים או תמיכה פיננסית לספקי שירות ומשאבים ללמידה מקיפה של תוצאות התוכניות. כמו כן, לפעמים בחינת התוכניות נעשית באקראי. כדי למנוע פערים וחפיפות במתן שירותים בתחום התמיכה להורים יש להגדיר הגדרה ברורה את תחום התמיכה וההדרכה להורים, את גבולות התחום ואת תפקיד השירותים הניתנים במסגרתו. עורכי המחקר הציגו כמה המלצות להמשך הפעילות בתחום התמיכה ההורית וצינו כי כדי להביא הורים להשתמש בשירותים הללו יש להפוך אותם למגוונים ולזמינים יותר. הפחתת העלות של השירותים והצעת השירותים במסגרות לטיפול בילדים יעודדו את ההורים להשתתף בקורסי הורות. נוסף על כך, תרומתן ויעילותן של קבוצות ההורים הוכחה ונמצא כי היא חיונית הן להעצמת ההורים והן ללכידות החברתית.

החוקרים ציינו כדוגמה יעילה להגדלת מספר המשתתפים בהדרכות להורים את שבדיה: בחלק מהרשויות המקומיות שבבדיה קודמו תוכניות בקבוצות אוכלוסייה שונות והתוכניות הועברו על-ידי נציגים של האוכלוסייה שהן היו מיועדות לה (למשל גברים הנחו קבוצת גברים ומהגרים הנחו קבוצת מהגרים).

המלצה נוספת של עורכי המחקר היא שיפור הכישורים של העובדים בתחום. צוין כי הדבר כרוך בהפחתת תחלופת העובדים ובהבטחת מימון לפרויקטים.

החוקרים הדגישו כי לעתים קרובות ניתנת להורים תמיכה במסגרת תוכניות בין-לאומיות וסטנדרטיות. עם זאת, כדי שיהיו יעילות יותר, הן צריכות להיות מותאמות ספציפית לצרכים של קהל היעד שלהן.¹¹

לצורך הסקירה הנוכחית פנה מרכז המחקר והמידע של הכנסת אל גופים ממשלתיים המופקדים על תחומי החינוך, הבריאות והרווחה של ילדים ומשפחות במדינות אירופה, באוסטרליה, בסינגפור ובארה"ב. עד סיום כתיבת המסמך קיבלנו תשובות רשמיות משלוש מדינות אירופיות: בריטניה, נורבגיה והאזור הפלמי של בלגיה.

הפרק הראשון של המסמך עוסק במענים מטעם המדינה ומטעם הגופים הציבוריים הקיימים כיום בתחום התמיכה בהורות בישראל. יצוין כי הפרק לא יעסוק בסקירת המענים מטעם הגופים הפרטיים. בפרק השני נציג את פעילותן של שלוש המדינות האירופיות שצוינו לעיל בתחום התמיכה בהורות. בראשית כל פרק יוצגו עיקרי הממצאים.

¹¹ Daniel Molinuevo (Eurofound): [Parenting Support in Europe](#), European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2013.

פרק ראשון: המצב בישראל

1. ממצאים עיקריים

- בישראל אין מדיניות המחייבת מתן הדרכה להורים בנושאי הורות. עם זאת, הגורמים המעורבים בעבודה עם ילדים ועם משפחות ערים לחשיבות הנושא ומתקיימת פעילות מגוונת בתחום הן מטעם משרדים ממשלתיים והן מטעם גופים לא ממשלתיים.
- ברחבי הארץ מתקיימות מגוון פעילויות וקבוצות הדרכה להורי ילדים בגיל הרך, מתבגרים, ילדים עולים, ילדים עם צרכים מיוחדים וילדים בסיכון, וכן קבוצות להעצמת הורים ולהגברת המעורבות ההורית. קבוצות הללו מופעלות הן על-ידי גורמים מטעם המדינה והן על-ידי גופים ציבוריים וגופים פרטיים. **אין גוף אחד שמרכז את התחום הדרכה להורים בנושאי הורות, מפקח על תוכן ההדרכות, על האפקטיביות שלהן, על איכותן ועל היקפן, על הנגישות שלהן לציבור הרחב, על רמת המקצועיות של המנחים בתחום ועל מחירן.**
- כיום ההדרכה להורים מטעם מוסדות המדינה במסגרת השירות לציבור ניתנת בעיקר במפגשי ההורים עם המערכות שבהן מטופלים ילדיהם, והיא מותאמת למטרות שמקדמים בהן (למשל חינוך, בריאות או רווחה). **כל משרד מסדיר את אופן הפעילות בתחום ההורות בדרכו; הדבר בא לידי ביטוי הן בתוכן הפעילות ובקביעת אוכלוסיית היעד שלה והן ובאופן העברתה לקהל הרחב ובתקצובה.**
- בדרך כלל אין במחלקות ובאגפים של משרדים העוסקים בתחום ההורות תקציב ייעודי להדרכות להורים, והן ממומנות מהתקציב הכללי שלהם.
- שיתוף הפעולה בין המשרדים בתחום הדרכת הורים אינו פורמלי ומחייב, והוא בא לידי ביטוי בעיקר בהתייעצויות בין אנשי מקצוע וכיוצא בזה.
- חלק מהתוכניות להורים מופעלות בתשלום, למשל קורסי הכנה ללידה בתחנות טיפות חלב, וחלקן מופעלות חינם, למשל תוכניות בהשתתפות הורים במסגרת התוכנית הלאומית לילדים ובני נוער בסיכון. השתתפות ההורים בתוכניות וולונטרית.
- **אין באפשרותנו להציג תמונה מלאה של היקף הפעילות בתחום התמיכה בהורים הניתנת כיום ברמה הארצית מטעם מוסדות המדינה** – מספר הפעילויות השנתי, מספר המשתתפים בהן, תקציביהן וכו'. איסוף הנתונים אינו שיטתי ואינו מרוכז וכל גוף המעורב בתחום אוסף נתונים בדרכו. מהמידע שהתקבל אי-אפשר גם להגיע למסקנות בדבר האפקטיביות של התוכניות.
- **תחנת טיפת חלב** היא השירות הראשון בקהילה שפוגשים משפחות צעירות המצפות לילד וההורים לילדים מלידה עד גיל שש. בתחנות נותנים שירותים אוניברסליים וסדירים.
- בתחנות ניתנת הדרכה פרטנית לכל הורה שבא לביקור קבוע עם ילדו. נערכת בהן גם פעילות קבוצתית להורים, כגון סדנאות, הרצאות ומפגשים, **ביוזמתם של העובדים ולפי זמינותם ויכולתם. במשרד הבריאות אין תקציב ייעודי לפעילות בתחום הדרכת ההורים בקבוצות. לפעילות זו גם לא מוקצות שעות העבודה של אחיות טיפות חלב, והמשרד אינו מממן שכר מרצים או מקצה שעות נוספות לנושא זה.**
- **עם השנים ירד מספר תחנות טיפת חלב, מ-1,175 בשנת 1997 ל-1,013 בשנת 2014, אם בשל קיצוצי תקציב ואם בשל תהליכי התייעלות.** דוח מבקר המדינה 64 לשנת 2013 מצביע על כמה

ליקויים במערך תחנות טיפת חלב בישראל, ובהם **מחסור באחיות בתחנות טיפות חלב ועומס עבודה רב, גם בשל המחסור בכוח האדם וגם בשל המטלות הרבות המוטלות עליהן**.¹²

- הורים באים במגע עם **מערכת החינוך** לראשונה כשילדם בן 3-4. העבודה עם ההורים היא חלק בלתי נפרד מההתנהלות היומיומית של המערכת, וכל מסגרת חינוכית מנהלת את הקשר שלה עם ההורים לפי צרכי האוכלוסייה שהיא נותנת לה שירות.
- **תחום הורים ומשפחה בשירות הפסיכולוגי-ייעוצי (שפ"י) של משרד החינוך** מקדם את מדיניות משרד החינוך בכל הנוגע **לקשר** עם ההורים. כמו כן, התחום מרכז ומפקח על הפעילות של **11 מרכזים להורות ומשפחה המפעילים תכניות הכשרה מסודרות להנחיית הורים**. המרכזים פועלים במכללות להוראה. הן הצוותים והסטודנטים במרכזים האלה והן בוגרי המרכזים, שהם בעלי תעודת מנחה בתחום ההורות ומשפחה, עוסקים בפעילויות בקהילה בנושאי ההורות להורים. יצוין כי משרד החינוך אינו מפקח על פעילות זו **בקהילה**.
- בחלק מהמרכזים הצביעו גורמי מקצוע על כמה **בעיות וקשיים** שהמנחים בתחום ההורות מתמודדים עמם, ובהם קושי בגיוס הורים להשתתפות בפעילות קבוצתית, ותשומת הלב לנושא במסגרות החינוך אינה מספקת. צוין כי בקהילה החרדית יש פער גדול בין הצורך בהנחיית הורים לבין יכולת ההורים להשתתף בתוכניות הדרכה וייעוץ ולשלם בעבורן. מנגד, כישוריהם של מאות מנחי הורים שמומחיותם היא עבודה עם הורים אינם מנוצלים די הצורך.
- העבודה עם ההורים היא חלק בלתי נפרד **משירותי הרווחה**, והם מקדמים **תוכניות התערבות טיפוליות** להורים ולמשפחות במקרים המוכרים להם כדי לחלץ ילדים ממעגל הסיכון והסכנה ולמנוע מצבי סיכון בהמשך.
- בשנים האחרונות עלו הן מספר הפעילויות של שירותי הרווחה שהורים לילדים בסיכון מקבלים בהן מענה טיפולי והן מספר ההורים המשתתפים בהן. **למרות ההרחבה של הפעילות עדיין לא ניתן מענה על הצרכים של כלל ההורים הזקוקים לכך עקב מחסור בתקציב**.
- במסגרת **התוכנית הלאומית לילדים ונוער בסיכון** ניתנים שירותים לילדים ובני נוער במצבי סיכון וילדים ובני נוער שעלה חשש שללא התערבות חיצונית הם עלולים להיחשף למצבי סיכון. במסגרת התוכנית ניתנים שירותים גם לחלק מהוריהם.

2. נתונים: ילדים ומשפחות בישראל

- על-פי נתונים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לשנת 2013 בישראל 2,654,200 ילדים עד גיל 17 (כולל) והם כ-33% מאוכלוסיית ישראל.¹³ שיעור הילדים בני 0-14 בישראל באותה שנה היה כ-28%. האוכלוסייה הישראלית נחשבת צעירה יחסית למדינות המערב.¹⁴

¹² מבקר המדינה, דוח 64 לשנת 2013 ולחשבונות שנת הכספים 2012, **מערך תחנות טיפת חלב**, 2014.
¹³ הלמ"ס, שנתון סטטיסטי לישראל 2014, **לוח 2.3: אוכלוסייה, לפי קבוצת אוכלוסייה, דת מין וגיל, ממוצע 2013**.
¹⁴ הלמ"ס, הודעה לתקשורת: **מבחר נתונים מתוך השנתון הסטטיסטי לישראל מס' 65, 2014**, 22 בספטמבר 2014.

- בשנת 2013 חיו בישראל 1,910,800 משפחות.¹⁵ מספר המשפחות החד-הוריות שבהן לפחות ילד אחד עד גיל 17 היה 120,000, והן היו כ-11% מכלל המשפחות בישראל עם ילדים עד גיל 17.¹⁶
- במחוז תל-אביב השיעור הגדול ביותר של זוגות ללא ילדים – כ-32%, לעומת כ-24% בכל הארץ; כמו כן בתל-אביב שיעור הזוגות עם ילדים עד גיל 17 הוא הקטן ביותר – כ-40%, לעומת כ-49% בכל הארץ.¹⁷
- בשנת 2013 נולדו בישראל 171,444 ילדים – 0.3% יותר משנולדו בשנת 2012. 74% ילדים נולדו לאימהות יהודיות ו-23% - לאימהות ערביות.¹⁸ להלן נתונים על לידות חי בישראל בשנים נבחרות:

טבלה 1: לידות חי בישראל בשנים נבחרות ¹⁹		
שנה	כלל לידות חי	שיעור ל-1,000 ²⁰
1996	121,333	21.3
2000	136,390	21.7
2010	166,255	21.8
2011	166,296	21.4
2012	170,940	21.6
2013	171,444	21.3

- להלן נתונים על מספר הילדים הממוצע לאישה לפי מחוז בשנת 2013:

טבלה 2: מספר הילדים הממוצע לאישה לפי מחוז, 2013 ²¹	
מחוז	מספר הילדים הממוצע לאישה
אזור יהודה והשומרון	5.01
מחוז ירושלים	3.91
מחוז הדרום	3.40
מחוז המרכז	2.81
מחוז הצפון	2.68
מחוז תל-אביב	2.59
מחוז חיפה	2.49
ממוצע	3.03

¹⁵ **משפחה**: שני אנשים או יותר החולקים משק בית אחד וקשורים זה לזה, למשל כבעל ואישה או כזוג ללא נישואין. משפחה עשויה להיות זוג, זוג עם ילד אחד או יותר והורה יחיד לילד אחד או יותר. משפחה חד-הורית היא גם משפחה שבה ההורה נשוי אך בן-הזוג אינו נוכח במשק הבית רוב ימי השבוע או אינו שייך לאוכלוסיית הסקר. גם סבים וסבות המגדלים את נכדיהם בני ה-15 ומעלה ללא הוריהם הם משפחה, וכן אחים בני 15 ומעלה הגרים יחד ללא בני זוג וללא ילדים. **המקור להגדרה**: הלמ"ס, שנתון סטטיסטי לישראל 2014, **משקי בית ומשפחות**, מבוא – הסברים, הגדרות, מקורות.

¹⁶ הלמ"ס, הודעה לתקשורת, **מבחר נתונים מתוך השנתון הסטטיסטי לישראל מס' 65, 2014**, 22 בספטמבר 2014. שם.

¹⁷ הלמ"ס, הודעה לתקשורת, **מבחר נתונים מתוך השנתון הסטטיסטי לישראל מס' 65, 2014**, 22 בספטמבר 2014.

¹⁸ הלמ"ס, **לוח ג/1 – לידות חי, לפי קבוצת אוכלוסייה ודת האם, הירחון הסטטיסטי לישראל, פרסום מס' 9/2014**, 6 באוקטובר 2014.

¹⁹ **הערות של הלמ"ס**, שיעורים שנתיים לאוכלוסייה הממוצעת; מאז 2009 האומדנים לאוכלוסייה הממוצעת מבוססים על מפקד 2008.

²⁰ שם.

- בשנת 2012 נישאו בישראל כ-366 נערות עד גיל 16 (362 מהן מוסלמיות – כ-99% מכלל הנערות; יצוין כי רוב הנערות נישאו בשנים קודמות ודווחו באיחור למרשם האוכלוסין); 1,033 נערות נישאו בגיל 17. כ-6,900 נערות עד גיל 19 (כולל) נישאו בשנה זו, כ-43% מהן יהודיות וכ-53% מוסלמיות), והן כ-14% מכלל הנשים שנישאו ב-2012.²²
- בשנת 2012 נישאו בישראל 1,804 נערים עד גיל 19 (כולל), כ-81% מהם יהודים וכ-18% מוסלמים, והם 3.6% מכלל הגברים שנישאו בשנה זו.²³

3. מענים ממשלתיים בתחום ההורות בישראל

גופים רבים מעורבים בהפעלת תוכניות בתחום ההדרכה והחינוך להורים ולמשפחה בנושאי הורות: משרדים ממשלתיים כגון משרד הבריאות, משרד החינוך, משרד הרווחה והשירותים החברתיים ומשרד הכלכלה; גופים ציבוריים כגון קופות-החולים, רשויות מקומיות; וגופי מגזר שלישי; גופים פרטיים כגון מכונים בתחום ההורות ומנחי קבוצות פרטיים. במסמך זה נסקור את פעילותם של הגופים הממשלתיים העיקריים הנוגעים בדבר: משרד החינוך, משרד הבריאות ומשרד הרווחה והשירותים החברתיים. כדי להקיף את הנעשה במערכת הבריאות פנה מרכז המחקר והמידע של הכנסת אל קופות-חולים, והמידע שהתקבל מהן השלים את המידע שהתקבל ממשרד הבריאות. יצוין כי מרכז המחקר והמידע פנה בשאלות גם אל אגף מעונות יום ומשפחתונים במשרד הכלכלה, האחראי להפעלת משפחתונים ומעונות יום לתינוקות ולפעוטות עד גיל שלוש, אולם עד למועד הגשת המסמך לא התקבלה תשובה מהמשרד, על אף פניות חוזרות.

אין בישראל גוף אחד שמרכז את התחום, מפקח על תוכן ההדרכות להורים, על האפקטיביות שלכן, על איכותן ועל היקפן, על הנגישות שלהן לציבור הרחב, על רמת המקצועיות של המנחים בתחום ועל מחירן. עם זאת, הגופים הנוגעים בדבר ערים לחשיבות הנושא, ומתקיימת פעילות מגוונת בתחום הן מטעם משרדים ממשלתיים, הן מטעם גופי ציבור והן מטעם גורמים פרטיים.

הדרכה להורים מטעם מוסדות המדינה כשירות לציבור ניתנת בעיקר במסגרת המפגשים של ההורים עם המערכות שבהן מטופלים ילדיהם, ומותאמת למטרות שמקדמים בהן (למשל חינוך, בריאות או רווחה). כל משרד מסדיר את אופן הפעילות בתחום התמיכה והדרכה להורים בדרך. הדבר בא לידי ביטוי הן בתוכן הפעילות ובקביעת אוכלוסיית יעד, והן ובאופן העברתה לקהל ובתקצובה.

נמצא כי בכל משרד יש מחלקות או אגפים הנוגעים להדרכה ותמיכה להורים באופן זה או אחר. בדרך כלל, אין להם תקציב ייעודי לנושא, והוא ממומן מהתקציב הכללי שלהם. שיתוף הפעולה בין

²² הלמ"ס, שנתון סטטיסטי לישראל 2014, [לוח 3.7: נישואים, לפי גיל, מצב משפחתי קודם ודת](#).

²³ שם.

המשרדים בתחום זה אינו פורמלי ומחייב, ובא לידי ביטוי בעיקר בהתייעצות של אנשי מקצוע וכיוצא בזה.

הגופים שפנינו אליהם במסגרת העבודה על המסמך הנוכחי מסרו מידע על מגוון פעילויות הנוגעות לתחום ההדרכה להורים והסברים מפורטים עליהן: סוג הפעילויות, אוכלוסיית היעד שלהן, מי הגורם המקיים אותן ועוד. לעתים התקבלו נתונים על עלות הפעילות. רוב הגופים לא מסרו נתונים מספריים מדויקים על היקף הפעילות – מספר הפעילויות השנתי, מספר ההורים המשתתפים בהן וכו'. לפיכך, אין ביכולתנו להעריך את היקף הפעילות בתחום זה, את מספר ההורים הנחשפים לה ואת התקציב המושקע בה.

מהנתונים שהתקבלו עלה כי ההשתתפות בקבוצות הורים היא וולונטרית. חלק מהתוכניות ניתנות להורים בתשלום, למשל קורסי הכנה ללידה במסגרת טיפות חלב, אולם רוב הפעילויות שגופים ממשלתיים מקדמים ניתנות חינם, למשל הדרכות להורים במסגרת התוכנית הלאומית לילדים ובני נוער בסיכון, הדרכות אישיות להורים בטיפות חלב והדרכות להורים לילדים המטופלים בשירותי הרווחה.

השירות הראשון שפוגשים הורים שמצפים לילד והורים טריים ניתן בתחנות טיפת חלב. בתחנות אלו ניתנות רוב ההדרכות בתחום ההורות והמשפחה מטעם מערכת הבריאות. בתחנות ניתנים שירותי בריאות ורפואה אוניברסליים וסדירים להורים המצפים לילד ולהורים לילדים מלידה עד גיל שש בתחום קידום הבריאות ומניעה: בדיקות לאיתור בעיות בריאות של תינוקות וילדים, כדי שבשעת הצורך יקבלו טיפול ושיקום מוקדם ככל האפשר, מתן חיסונים והדרכה וייעוץ.²⁴ דגש מיוחד ניתן לקבוצות בסיכון ולקבוצות מוגדרות, כגון פגים, ילדים עם צרכים מיוחדים, ילדים בסיכון לאלימות והזנחה, עולים חדשים, משפחות מהגרי עבודה ומשפחות במצוקה.²⁵

השירות המונע לפרט ניתן בטיפות חלב על-פי **חוק ביטוח בריאות ממלכתי, התשנ"ד-1994** (להלן: החוק). סל השירותים נקבע בתוספת השלישית לחוק,²⁶ והשירות ניתן על בסיס נהלים שמפיץ ראש שירותי בריאות הציבור.²⁷ **מדיניות משרד הבריאות היא לתת הדרכה וייעוץ להורים ולמשפחות לטיפול בילדים**, והיא מעוגנת בין היתר בנוהל של שירותי בריאות הציבור של המשרד שקובע את עקרונות הטיפול בטיפות חלב בנושא "טיפול בתינוק ובפעוט בתחנות לבריאות המשפחה (טיפות חלב)".²⁸ אחד העקרונות נוגע למתן הדרכה להורים, ולפיו "הדרכה להורים בנושאי חינוך לבריאות וקידום בריאות תיעשה הן ברמה הפרטנית והן ברמה הקבוצתית בהתאם למאפייני האוכלוסייה".²⁹

²⁴ משרד הבריאות, חוזר מנכ"ל מס' 12/07, [סטנדרט \(תקן\) להפעלת השירות המונע לפרט בטיפות חלב](#), 13 ביוני 2007. שם.²⁵

²⁶ [חוק ביטוח בריאות ממלכתי, התשנ"ד-1994](#), תוספת שלישית: המדינה אחראית על מתן השירותים הבאים בתחנות לבריאות המשפחה (טיפות חלב): בדיקות שגרה, חיסונים, מעקב והדרכה בידי רופא ואח ובדיקת מעבדה לאשה ההרה, לתינוקות ולילדים.

²⁷ משרד הבריאות, חוזר מנכ"ל מס' 12/07, [סטנדרט \(תקן\) להפעלת השירות המונע לפרט בטיפות חלב](#), 13 ביוני 2007.

²⁸ משרד הבריאות, חוזר ראש שירותי בריאות הציבור מס' 3/2004, [נוהל הטיפול בתינוק ובפעוט בתחנות לבריאות המשפחה \("טיפות חלב"\)](#), 24 ביוני 2004.

²⁹ שם, סעיף 3.9.

על-פי משרד הבריאות, ההדרכות להורים בדרך כלל פרטניות, וניתנות בכל ביקור של המשפחה בטיפת חלב או בביקורי בית של אחיות טיפת חלב, לפי הצרכים של הילד והוריו. לדברי גב' מירה הונוביץ', המפקחת הארצית על תחום בריאות הציבור במשרד הבריאות, **חובה לקיים בתחנות טיפות החלב הדרכות להורים. פעילות קבוצתית נערכת בדרך כלל ביוזמתם של העובדים בתחנות ולפי זמינותם ויכולתם, ויש מודעות לחשיבות וליתרונות שבמתן הדרכות קבוצתיות להורים.**³⁰ הדרכות הורים בטיפת חלב של משרד הבריאות ניתנות ללא תשלום, אך יש הדרכות קבוצתיות שניתנות בתשלום, למשל קורס הכנה ללידה והורות.³¹

במשרד הבריאות מציינים כי אחיות טיפות חלב משקיעות זמן רב בגיוס הורים להדרכות הקבוצתיות. אי-אפשר לחייב הורים להשתתף בהדרכות קבוצתיות, והם עושים זאת מרצונם. המידע על קבוצות להורים נמסר בדרך כלל בידיעו ישיר של ההורים במודעות על לוח המודעות בטיפות החלב.

במשרד הבריאות רואים בהדרכת הורים נושא חשוב וחיוני, וסבורים כי תחנות טיפות חלב הן המקום המתאים ביותר לפעילות זו. עם זאת, במשרד אין תקציב ייעודי לפעילות בתחום הדרכת ההורים בקבוצות. המימון מגיע מסעיפים כלליים שמהם מוקצים סכומים קטנים להדרכות קבוצתיות להורים. כמו כן, פעילות הדרכות הורים בקבוצות מתאפשרת בזכות תקצוב של התוכנית הלאומית לילדים ונוער בסיכון ותקצוב ממקורות חיצוניים. חשוב לציין כי לפעילות זו גם לא מוקצות שעות עבודה של אחיות טיפות חלב, והמשרד אינו מממן שכר מרצים ולא מקצה שעות נוספות לפעילות זו.³²

כיום שלושה גורמים נותנים שירותי טיפת חלב: משרד הבריאות, קופות-החולים ושתי רשויות מקומיות – עיריית ירושלים ועיריית תל-אביב-יפו. על-פי נתונים שמשרד הבריאות מפרסם, כיום פועלות בישראל 1,013 תחנות טיפת חלב בפריסה ארצית.³³ במסמך זה לא נעסוק בהרחבה בפעילותן של תחנות טיפת חלב, אך נציין כי עם השנים ירד מספר התחנות, מ-1,175 בשנת 1997³⁴ ל-1,013 בשנת 2014, אם בשל קיצוצי תקציב ואם במסגרת תהליכי התייעלות, במסגרתם כמה תחנות שנתנו שירותים ביישובים קטנים לילדים מעטים אוחדו.³⁵ בנוסף נציין כי מבקר המדינה בדק מדצמבר 2012 עד ספטמבר 2013 את המערך של תחנות טיפת חלב ומצא בו כמה ליקויים, ובהם

³⁰ מירה הונוביץ', מפקחת ארצית, תחום בריאות הציבור במשרד הבריאות, שיחת טלפון, 7 באוגוסט 2014.

³¹ מירי כהן, מנהלת תחום בכיר שירותי הצלה וע"ר במשרד הבריאות, מכתב, 11 ביוני 2014.

³² שם.

³³ משרד הבריאות, **טיפות חלב – תחנות לבריאות המשפחה**, כניסה אחרונה: 29 ביולי 2014; מבקר המדינה, דוח 64 לשנת 2013 ולחשבונות שנת הכספים 2012, **מערך של תחנות טיפת חלב**, 2014, עמ' 653.

משרד הבריאות מפעיל 437 תחנות – כ-43% מכלל התחנות; וארבע קופות-החולים יחד מפעילות 506 תחנות – כ-52% (את רובן, כ-41% מכלל התחנות, מפעילה קופת-חולים כללית). עיריית ירושלים ועיריית תל-אביב-יפו מפעילות 45 תחנות – קצת יותר מ-4%. עמותות במזרח ירושלים מפעילות כ-0.5% מהתחנות. על-פי נתוני משרד הבריאות, בתחנות הממשלתיות טופלו בדצמבר 2013 כ-590,000 ילדים; בתחנות שמפעילה עיריית ירושלים טופלו כ-96,000 ילדים ובתחנות שמפעילה עיריית תל-אביב-יפו – כ-37,500 ילדים; בתחנות של קופות-החולים טופלו כ-194,000 ילדים; בתחנות במזרח ירושלים טופלו כ-5,000 ילדים. כ-100,000 ילדים הם מבוטחי שירותי בריאות כללית; כ-51,500 – מבוטחי מכבי שירותי בריאות; כ-26,300 – מבוטחי קופת-חולים מאוחדת; כ-16,200 – מבוטחי לאומית שירותי בריאות.

תחנות טיפות חלב אינן זהות זו לזו מבחינת גודלן והשירותים הניתנים בהן, כגון הדרכה פרטנית וקבוצתית להורים ועבודה קהילתית, הן משום שגורמים שונים מפעילים אותן והן בשל המאפיינים והצרכים של קבוצות האוכלוסייה המטופלת בהן.

³⁴ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, **תחנות טיפת חלב בישראל: 1997-2007**, כתבה: שלי לוי, 22 ביולי 2008.

³⁵ מירה הונוביץ', מפקחת ארצית, תחום בריאות הציבור במשרד הבריאות, שיחת טלפון, 7 באוגוסט 2014.

מחסור באחיות בתחנות טיפות חלב ועומס עבודה רב שעליהן להתמודד עמו, גם בשל המחסור בכוח האדם וגם בשל המטלות הרבות המוטלות עליהן.³⁶

למשרד הבריאות אין נתונים מדויקים ועדכניים על כלל המשתתפים בתוכניות קבוצתיות להורים בתחנות טיפת חלב. על-פי הנתונים הזמינים כיום במשרד, בשנת 2012 הפעילו אחיות טיפות חלב יותר מ-1,000 קבוצות להורים במסגרת עבודתן. נתונים עדכניים יותר טרם נאספו.³⁷ בדוח מבקר המדינה (שהוזכר לעיל) צוין כי בעת ביצוע הביקורת (כאמור, מדצמבר 2012 עד ספטמבר 2013), כ-60 תחנות ממשלתיות ועירוניות מכ-1,000 התחנות של כלל המפעילים נתנו יותר שירותים מהנדרש בהוראות,³⁸ כגון סדנאות להורים, טיפולים פסיכולוגיים וקשר של צוות התחנה עם גני-ילדים. הדבר התאפשר בעיקר בזכות העידוד והתמיכה הכספית של הרשויות המקומיות שהתחנות הללו פועלות בשטחן.³⁹

לא התקבל מידע על השפעת התוכניות ועל תרומתן להורים. ממשרד הבריאות נמסר כי בסיום כל קבוצה מתקיים משוּב בעל-פה, ובו ההורים מדווחים על מידת שביעות הרצון שלהם, על תרומת ההנחיה הקבוצתית, על התכנים שנלמדו וכו'. ההורים מציינים שהתוכנית מסייעת להם בתפקודם כהורים, וניתנות להם עצות והצעות בדבר חינוך ילדיהם וגידולם. לדברי המשרד, על-פי רוב מתקבל מההורים משוּב חיובי.⁴⁰

מרכז המחקר והמידע של הכנסת פנה אל ארבע קופות-החולים בבקשת מידע בנוגע לפעילותן בתחום ההדרכה להורים על הורות ומשפחה. עד כה התקבלו תשובותיהן של שתי קופות – מאוחדת וכללית. בשירותי בריאות כללית⁴¹ נערכות פעילויות בתחום ההורות והמשפחה במגוון נושאים, הן ליחידים והן לקבוצות, בקהילה ובאופן מקוון.⁴² חלק מהפעילויות כלולות בסל שירותי הבריאות, במסגרת העבודה השוטפת של הקופה במרפאות ובתחנות טיפת חלב, וחלקן אינן בסל, נערכות ביוזמן הקופה וניתנות למשפחות בתשלום. מהקופה נמסר כי הקשיים העיקריים בהדרכות להורים נובעים ממחסור במשאבים להפעלת תוכניות שלא במסגרת חוק ביטוח בריאות ממלכתי (לפירוט התוכניות ראו נספח א').

קופת-חולים מאוחדת⁴³ מקיימת מגוון פעילויות בנושא חינוך והדרכה של הורים סמוך ללידת ילדם. בתחנות טיפות חלב של הקופה נערכות הדרכות פרטניות וקבוצתיות במגוון נושאים. סדנאות והדרכות קבוצתיות ניתנות בדרך כלל בתשלום, וגובהו תלוי בסוג הביטוח של המבוטח (ביטוח רגיל

³⁶ מבקר המדינה, דוח 64 לשנת 2013 ולחשבונות שנת הכספים 2012, [המערך של תחנות טיפת חלב](#), 2014.

³⁷ ש.ם.

³⁸ כגון בחלק מהתחנות בחיפה, נתניה, רמת-גן, טבריה, שפרעם, ירושלים, מעלות-תרשיחא, לוד, באר-שבע וחדרה, וראו: מבקר המדינה, דוח 64 לשנת 2013 ולחשבונות שנת הכספים 2012, [המערך של תחנות טיפת חלב](#), 2014, עמ' 659.

³⁹ ש.ם.

⁴⁰ מירי כהן, מנהלת תחום בכיר שירותי הצלה וע"ר במשרד הבריאות, מכתב, 11 ביוני 2014.

⁴¹ מיכאל אורן, סמנכ"ל וראש חטיבת קהילה בשירותי בריאות כללית, מכתב, 2 ביולי 2014.

⁴² אשר לפעילות המכוונת של קופת-חולים כללית בתחום ההורות והמשפחה, מאז יוני 2014 פועלת אפליקציה ללא תשלום להורים בנושא התפתחות הילד, המאפשרת להורים לקבל מידע ועדכונים באופן אינטראקטיבי ומקוון. באתר הקופה פועל פורום מקוון להורים. כמו כן, בחמש השנים האחרונות חולקו בקופה יותר מחצי מיליון חוברות, דפי מידע ועזרי הדרכה בתחום ההורות בשפות שונות (עברית, רוסית וערבית), וכן חוברות מותאמות לצרכים של המגזר החרדי.

⁴³ אם לא צוין אחרת המידע התקבל מד"ר רינת כהן, ראש אגף רפואה ראשונית, חטיבת הרפואה בקופת-חולים מאוחדת, מכתב, 17 ביולי 2014.

או ביטוחים משלימים). ייעוץ פרטני וקבוצתי בטיפות חלב ניתן ללא תשלום (לפירוט התוכניות ראו נספח א'). ההדרכות והסדנאות מותאמות מבחינה לשונית ותרבותית לקהלי יעד שונים. כל הסדנאות, ימי הבריאות וההדרכות הפרטניות מתקיימים בכל מרפאות קופת-חולים מאוחדת ובכל תחנות טיפת החלב שהיא מפעילה בפריסה ארצית, לאוכלוסייה הכללית, החרדית והערבית, וכן לדוברי רוסית. **בקופה צוינו כמה קשיים בנוגע להדרכה להורים ולמשפחה, ובהם קשיים תקציביים ומחסור ניכר בתקני כוח אדם, שהם תנאי לפיתוח תוכניות התערבות מגוונות, וצורך בתקציב להקמת חדרי הרצאות וסדנאות, שחסרים במרפאות קטנות, בעיקר בפריפריה.**

במערכת החינוך⁴⁴ מתקיים המפגש הראשון עם הורים כאשר ילדם מגיע לגיל 3-4 ונכנס לגן טרום-טרום-חובה. על-פי משרד החינוך, העבודה עם ההורים היא חלק בלתי נפרד מההתנהלות היומיומית של המסגרות החינוכיות (גן-ילדים או בית-ספר), וכל מסגרת חינוכית מנהלת את הקשר שלה ואת הפעולות עם ההורים לפי צרכי האוכלוסייה שהיא נותנת לה שירות.⁴⁵ כל סוגי העבודה עם ההורים – פגישות, מסגרות הדרכה, תוכניות ועוד – הם חלק משגרת העבודה של אנשי המקצוע במערכת החינוך: גננות ומורים, פסיכולוגים ויועצים חינוכיים. הקשר בין צוותי חינוך להורים מתקיים בדרכים שונות, ובהן שיחות עם ההורים על ילדם, שיתוף ההורים בפעולות שהמסגרת החינוכית יוזמת באמצעות הרצאות, מפגשי הדרכה וסדנאות להורים, וכן בעבודה משותפת עם ההורים לקידום מטרות משותפות במסגרת החינוכית ובקהילה.

בשירות הפסיכולוגי-ייעוצי (להלן: שפ"י) של המשרד פועל אגף תוכניות סיוע ומניעה, ובמסגרתו פועל **תחום הורים ומשפחה**,⁴⁶ שמקדם את מדיניות המשרד בכל הנוגע לקשר עם ההורים. שיתוף הפעולה בין צוותי החינוך ובין ההורים⁴⁷ נועד בין השאר כדי שתהיה להורים הזדמנות להכיר את המערכת החינוכית ולפתח בה אמון, מתוך תפיסה שכך יהיו להורים יותר הזדמנויות ואפשרויות לפתח כלים לחינוך ולגידול של ילדיהם.⁴⁸

תחום הורים ומשפחה פועל בשיתוף התוכנית הלאומית לילדים ובני-נוער בסיכון במסגרת העבודה הכללית של משרד החינוך בתוכנית. מנהלת תחום הורים ומשפחה שותפה לוועדת ההיגוי של

⁴⁴ אם לא צוין אחרת, ההסבר על תחום ההורות במערכת החינוכית הוא מתוך: משרד החינוך, המנהל הפדגוגי, שפ"י, חינוך להורים ומשפחה – תפיסה, מדיניות ותוכניות משרד החינוך, מכתב, יולי 2014.

⁴⁵ שוש צימרמן, מנהלת אגף תוכניות סיוע ומניעה בשפ"י, שיחת טלפון, 10 באוגוסט 2014.

⁴⁶ תחום הורים ומשפחה פועל בשפ"י מאז שנת 2009; לפני כן פעלה מסגרת זו באגף לחינוך מבוגרים של משרד החינוך. כדי לקדם את שיתוף הפעולה בין צוותי החינוך ובין ההורים פנה משרד החינוך לאקדמיה הלאומית למדעים בבקשה שיערוך מחקר בנושא ויגיש המלצות להמשך פעולה בתחום זה. הדגש במחקר הושם בקשרי משפחה עם מסגרת החינוך בגיל הרך (גן עד כיתה ג'). במסגרת העבודה על המחקר הוקמה באקדמיה הלאומית למדעים ועדת מומחים. היא פעלה משנת 2008 והגישה את המלצותיה למשרד החינוך בשנת 2011.

⁴⁷ מהמלצות הוועדה: הקמת יחידה במשרד החינוך לנושא קשרי משפחה עם מסגרות החינוך; חקיקה ראשית לעיגון הליכים עיקריים שיסדירו מסירת מידע להורים, מפגשים שוטפים שלהם עם מערכת החינוך, שיתוף הורים בהחלטות מרכזיות הקשורות לילד, מחויבות הורית, תפקידה ודרכי פעילותה של נציגות ההורים בישראל; הוצאת חוזר מנכ"ל בנושא קשרי המשפחה עם מערכת החינוך; מתן הכשרה מקצועית לצוותי החינוך בתחום התמיכה בהורים. במשרד החינוך הוקמה ועדה בין-אגפית ליישום ההמלצות. תחום הורים ומשפחה מרכז את פעילות הוועדה. [דוח הוועדה לנושא קשרי משפחה – מסגרת חינוך בגיל הרך \(גן-ג'\) וזיקתם להתפתחות הילד ולהצלחתו במערכת החינוך](#), עורכים: זאב צ'רלס גרינבאום ודבורה פריד, היוזמה למחקר יישומי בחינוך, האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, ירושלים 2011.

⁴⁸ שוש צימרמן, מנהלת אגף תוכניות סיוע ומניעה בשפ"י, שיחת טלפון, 10 באוגוסט 2014.

התוכנית הלאומית לילדים ובני-נוער בסיכון, וכיום היא עובדת על גיבוש מתווה עבודה עם הורים שילדיהם מטופלים במסגרת התוכנית.⁴⁹

תחום הורים ומשפחה באגף שפ"י מרכז ומפקח על מרכזים להורות ומשפחה הקיימים במכללות ובסמינרים ללימודי הוראה המפעילים תכניות הכשרה להנחיית הורים. כיום קיימים 11 מרכזים ללימודי התחום (ראו נספח ב') בהם לומדים סטודנטים על-פי תוכניות לימוד ועל פי סטנדרטים שקבע משרד החינוך. מדי שנה מקבלים בין 30 ל-100 סטודנטים בכל מרכז (לפי גודלו) תעודות סיום הכשרה בתחום הנחיית הורים המוכרת על-ידי משרד החינוך.⁵⁰

הצוותים והסטודנטים מהמרכזים ובוגרי המרכזים מעבירים תוכניות ופעילויות להורים בקהילה בנושאים הקשורים להורות, בימי עיון, הדרכות וסדנאות, בהשתלמויות ועוד. בחלק מהמקרים ההשתתפות בפעילות כרוכה בתשלום, אך ישנם מרכזים שיש להם משאבים מספיקים והם מציעים גם פעילויות חינם. **משרד החינוך אינו מפקח על התכנים של הפעילויות בקהילה וגם לא על המחירים שלהן.**

בסקירת פעילויות של מרכזים שערך משרד החינוך, אנשי מקצוע ממרכזים שונים ציינו כמה בעיות וקשיים טיפוסיים שהם מתמודדים עמם בפעילות בתחום ההורות והמשפחה:

- לעתים קשה לגייס הורים להשתתפות בפעילות קבוצתית בנושאים הקשורים להורות⁵¹;
- לעתים קשה להביא את חשיבות התוכנית למודעות המנהלים של מסגרות חינוכיות ולהשיג שיתוף פעולה עמם, שכן עומדים על סדר-יומם נושאים רבים, ותשומת הלב לנושא אינה מספקת⁵²;

במרכז הארצי הרב-תחומי להורים ולמשפחה בקהילה החרדית צוינו כמה קשיים ספציפיים לפעילות במגזר זה⁵³:

- יש פער גדול בין הצורך בהנחיית הורים ובין היכולת של ההורים להשתתף בהדרכות ולשלם בעבורן, בפרט אצל הורים לילדים בגיל הרך, המתמודדים עם קשיים של ביסוס הפרנסה, וכן בקבוצות סיכון מסוגים שונים. הצרכים עומדים ביחס הפוך ליכולת לקבל סיוע;
- הנחיה הורית ומשפחתית אינה חלק אינטגרלי מתוכניות טיפול ושיקום לילדים, בעיקר בשל בעיות מימון וחוסר מודעות של מנהלי התוכניות לערך של שותפות הורים והדרכת הורים;
- כישוריהם של מאות מנחי הורים ומשפחה בעלי מומחיות בעבודה עם הורים בתוכניות הממסדיות, הוולונטריות והפרטיות לילדים ולנוער מטעם ארגונים שונים אינם מנוצלים די הצורך.

⁴⁹ בטי ריטבו, מנהלת תחום הורים ומשפחה בשפ"י, שיחת טלפון, 11 באוגוסט 2014.
⁵⁰ ש.ם.

⁵¹ משרד החינוך, המנהל הפדגוגי, שפ"י, חינוך להורים ומשפחה – תפיסה, מדיניות ותוכניות משרד החינוך, נספח 7, נספח 6, יולי 2014.

⁵² משרד החינוך, המנהל הפדגוגי, שפ"י, חינוך להורים ומשפחה – תפיסה, מדיניות ותוכניות משרד החינוך, מכתב, יולי 2014, עמ' 120.

⁵³ משרד החינוך, המנהל הפדגוגי, שפ"י, חינוך להורים ומשפחה – תפיסה, מדיניות ותוכניות משרד החינוך, מכתב, יולי 2014, עמ' 126-127.

כמה אגפים נוספים של משרד החינוך מקיימים קשר עם הורים כחלק מהותי מעבודתם ומציעים פעילויות עם הורים: אגף החינוך הקדם-יסודי, אגף החינוך היסודי ואגף החינוך העל-יסודי, האגף לחינוך מיוחד, מינהל המידע והטכנולוגיה, האגף ללקויות למידה ואגף תוכניות סיוע ומניעה (ראו נספח ג'). כל האגפים במשרד פיתחו תפיסה המשמשת תשתית לעבודה עם ההורים בהיבטים שונים, וחלק מהדברים מעוגנים בחוזרי מנכ"ל משרד החינוך.

מרכז המחקר והמידע פנה אל משרד החינוך בבקשה לקבל נתונים על היקף הפעילות של המשרד בתחום ההדרכות להורים. המשרד ערך מיפוי של פעילויות המתקיימות ברחבי הארץ ומסר את תוצאותיו למרכז המחקר והמידע אך ציין שהסקירה **חלקית בלבד**. לפי המשרד, מכיוון שעבודה עם הורים היא חלק בלתי נפרד מההתנהלות היומיומית של מסגרות חינוכיות, כל מסגרת מנהלת את הקשר שלה עם ההורים לפי צורכי האוכלוסייה שהיא משרתת. מסגרות רבות יוזמות מפגשים ופעולות משותפות עם הורים באופן עצמאי, ולכן **הסקירה שערך המשרד חלקית ואינה משקפת את הנעשה בפועל. אין כיום למשרד החינוך דרך לנהל תיעוד מדויק של כל הפעולות בתחום זה**.⁵⁴

יצוין כי ההורים אינם מחויבים להשתתף בתוכניות בנושאי הורות במסגרות חינוכיות. חלק מהפעילויות להורים במערכת החינוכית מוצעות להורים בלא תשלום, אך יש גם תוכניות המוצעות בתשלום. משרד החינוך אינו מפקח על התשלומים, ונושא התשלומים נקבע באגפי החינוך ברשויות המקומיות על-פי מטרות הפעילות, המשתתפים בה, היכולת והנכונות של הרשות לסבסד אותה ועוד.

העבודה עם ההורים היא גם חלק בלתי נפרד **משירותי הרווחה**.⁵⁵ **משרד הרווחה והשירותים החברתיים מקדם תוכניות התערבות להורים ולמשפחות במקרים המוכרים לשירותי הרווחה ברשויות.** קבוצת היעד המרכזית לטיפול בשירותי הרווחה בתחום ההורות היא הורים שבאבחון המקצועי של שירותי הרווחה עלה כי יש ליקויים בתפקודם ההורי ועקב כך ילדיהם נתונים במצבי סיכון או סכנה או עלולים להימצא במצבים כאלה בעתיד.⁵⁶ **הטיפול במשפחות מתמקד בשיפור המיומנויות ההוריות, בחיזוק הקשר בין ההורה לילד ובטיפול רגשי לילדים לפי הצורך, כדי לחלץ את הילדים ממעגל הסיכון והסכנה ולמנוע מצבי סיכון.**

בשירות לילד ולנוער של משרד הרווחה והשירותים החברתיים נערכות פעילויות להורים לילדים מלידה ועד גיל 18 המוכרים והמטופלים במסגרת השירות. השירות נוקט מגוון דרכי התערבות,

⁵⁴ שוש צימרמן, מנהלת אגף תוכניות סיוע ומניעה בשפ"י, שיחת טלפון, 10 באוגוסט 2014.

⁵⁵ אם לא צוין אחרת המידע על פעילות משרד הרווחה והשירותים החברתיים בתחום ההורים התקבל מעו"ס ענת שגב, מרכזת הקשר כנסת-ממשלה במשרד הרווחה והשירותים החברתיים, מכתב בנושא חינוך להורות ולמשפחה, 10 ביולי 2014.

⁵⁶ המועצה הלאומית לשלום הילד, מכון "חרוב", **ילדים בישראל**, שנתון 2013: ילדים מוכרים לשירותי הרווחה, לוח 14.1, עמ' 551.

בתחילת שנת 2013 היו מוכרים למחלקות לשירותים חברתיים כמעט 450,000 ילדים (גילאי 0-17), כ-17% מכלל הילדים בישראל. יותר מ-360,000 מהם נתונים בסיכון ישיר או משפחתי. בינואר 2001 היו מוכרים למחלקות לשירותים חברתיים ברשויות המקומיות כ-290,000 ילדים גילאי 0-17. מכאן שמ-2001 עד 2013 עלה שיעורם בכ-55% – יותר משעלה שיעור הילדים עקב גידול טבעי ילדים באוכלוסייה בשנים 2000-2012: שכבת הגיל 0-17 גדלה בשנים האלה בכ-20%.

ילדים המוכרים לשירותי הרווחה שאינם מוגדרים ילדים בסיכון רשומים במחלקות לשירותים חברתיים עקב בעיות משפחתיות שאינן קשורות לתפקוד ההורים או לתפקוד הילדים. על-פי רוב מדובר בבעיות כלכליות.

ובהן עבודה פרטנית, עבודה דיאדית,⁵⁷ טיפול משפחתי, טיפול זוגי ועבודה קבוצתית. כמו כן נעשות פעולות התערבות של מגוון אנשי מקצוע: עובדים סוציאליים מומחים, פסיכולוגים, מרפאים בעיסוק, מטפלים באמנות, מטפלים במוזיקה ועוד. השירות מפעיל תוכניות מגוונות להורים האלה על-פי צורכיהם. רבים משירותי הטיפול מופנים להורים, לילדים ולשניהם גם יחד.

גם **השירות לרווחת הפרט והמשפחה** מטעם משרד הרווחה נותן הדרכה להורים במסגרת הטיפול השגרתי במשפחות.

בכמה ממרכזי הקשר להסדרת הקשר בין הורה לא משמורן לילדו או ילדיו, העובדים הסוציאליים מייעצים ומתערבים לעתים בסוגיית ההורות. גם העובדים הסוציאליים לסדרי דין והעובדים הסוציאליים ביחידות הסיוע עוסקים בתחום ההורות מתוקף תפקידם.

אין במשרד הרווחה והשירותים החברתיים תקציב ייעודי לעבודה עם הורים, והיא חלק בלתי נפרד מהשירות לאוכלוסייה שבטיפול שירותי הרווחה. עם זאת, במשרד הרווחה מציינים כי בשנים האחרונות חל גידול הן במספר הפעילויות שבהן ההורים לילדים מקבלים מענים טיפוליים והן במספר ההורים המשתתפים בהן. השינוי התרחש בעקבות כמה תהליכים אשר אפשרו להגדיל את התקציבים של השירות לילד ולנוער המיועדים לתוכניות התערבות בקהילה: יישום המדיניות החדשה של השירות לילד ולנוער בתחום הטיפול בילדים ונוער בסיכון, "עם הפנים לקהילה", שהחלה בשנת 2004, אשר על-פיה יש לפעול כדי להקטין את מספר הילדים בסיכון המטופלים במסגרות חוץ-ביתיות ולתת להם אפשרות להישאר עם משפחתם ולקבל טיפול במסגרת הקהילה;⁵⁸ יישום התוכנית הלאומית לילדים ובני-נוער בסיכון, שבמסגרתה פועלות מאז שנת 2009 תוכניות בקהילה הנותנות מענה על צורכיהם של הורים לילדים ונוער בסיכון.⁵⁹ ואולם, למרות ההרחבה של פעילות המשרד בתחום מתן שירותים להורים, בתקציבים הקיימים אי-אפשר לתת מענה על הצרכים של כל ההורים הללו הזקוקים לסיוע. לדוגמה, כיום משתתפים בפעילות בתחום ההורות פחות מחצי מההורים של פעוטות שזכאים למעון יום-ל-יום על-פי **חוק פעוטות בסיכון (הזכות למעון יום), התש"ס-2000**⁶⁰ (קרוב ל-20,000 פעוטות שוהים במעונות יום בכל שנה על-סמך החוק).⁶¹

יצוין כי מקום חשוב בתחום ההדרכה להורים של ילדים ובני נוער בסיכון או שעלה חשש שללא התערבות חיצונית הם עלולים להיחשף למצבי סיכון תופסת הפעילות במסגרת **התוכנית הלאומית**

⁵⁷ טיפול דיאדי: טיפול בתינוקות ובילדים צעירים שבו מתקיימים מפגשים משותפים של ילד, הורה ואיש מקצוע.

⁵⁸ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, "**עם הפנים לקהילה – הרפורמה בטיפול בילדים ובלנוער בסיכון במשרד הרווחה**, כתבה: נעמי מי-עמי, מאי 2006.

⁵⁹ משנת 2008 התוכנית פועלת ב-72 רשויות מקומיות; בשנת 2013 החלו תהליכים לפריסת התוכנית ב-94 יישובים נוספים, ובסופו של דבר היא אמורה לפעול ב-166 יישובים.

⁶⁰ החוק נועד להבטיח שכל פעוט הנתון באחד ממצבי הסיכון המנויים בו יהיה זכאי למעון יום סמוך למקום מגוריו של הילד. האחריות ליישום החוק מוטלת על משרד הרווחה והשירותים החברתיים באמצעות המחלקות לשירותים החברתיים ברשויות המקומיות.

להרחבה בנושא יישום חוק פעוטות בסיכון: מרכז המחקר והמידע של הכנסת, סקר בנושא יישום חוק פעוטות בסיכון במחלקות הרווחה ברשויות המקומיות, כתבה מריה רבינוביץ', מאי 2013.

⁶¹ ורד רוטפוגל, השירות לילד ולנוער במשרד הרווחה והשירותים החברתיים, שיחת טלפון, 28 בספטמבר 2014.

ילדים ונוער בסיכון⁶² בהפעלתה שותפים שישה משרדים ממשלה: משרד הבריאות, משרד החינוך, משרד הרווחה, משרד הקליטה והעלייה, משרד הכלכלה והמשרד לביטחון פנים.

התוכנית מופעלת כיום בכל היישובים באשכולות 1-5 (לפי הסיווג של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בשנת 2006), וכן בשכונות בערים גדולות שיש להן מאפיינים סוציו-אקונומיים הדומים לאלה של היישובים באשכולות אלו.⁶³ ביישובים ובשכונות האמורים חיים כ-1.5 מיליון ילדים ובני-נוער, ועל-פי אומדן שנעשה במסגרת התוכנית, 240,000 מהם בסיכון. התוכנית מתמקדת בין השאר במגזר הערבי, במגזר החרדי ובמגזר העולים.

במסגרת התוכנית הלאומית לילדים ובני-נוער בסיכון פועלת תוכנית ייחודית לילדים בגיל הרך – "התחלה טובה". "התחלה טובה" מכוונת לשפר את איתור הילדים בסיכון בגיל הרך ולצמצם את היקפם וחומרתם של מצבי הסיכון בקרבם, באמצעות הרחבת היקף השירותים הניתנים להם והתאמתם לצרכים שלהם ושל הוריהם. אחת ממטרות התוכנית היא תמיכה בהורים וחיזוקם כדי לאפשר להם למצות את תפקידם ההורי באופן הטוב ביותר (לדוגמאות לפעילות ראו נספח ד'). על-פי נתונים מיולי 2013, בתוכנית "התחלה טובה" אותרו קרוב ל-50,000 ילדים בגיל הרך בסיכון; חלקם טופלו בעצמם ישירות וחלקם יצאו נשכרים מהטיפול שקיבלו אחיהם במסגרת התוכנית; יותר מ-15,000 הורים טופלו אף הם.⁶⁴

⁶² אם לא צוין אחרת המידע על התוכנית הלאומית לילדים ובני נוער בסיכון התקבל מעו"ס ענת שגב, מרכזת הקשר כנסת-ממשלה במשרד הרווחה והשירותים החברתיים, מכתב בנושא התוכנית הלאומית לילדים ובני-נוער בסיכון – דוח סטטוס, מרס 2013; טלל דולב, מנהלת התוכנית הלאומית לילדים ובני-נוער בסיכון, משרד הרווחה והשירותים החברתיים, מכתב, 16 בפברואר 2014; אתר [התוכנית הלאומית לילדים ובני-נוער בסיכון](#), כניסה אחרונה: 6 ביולי 2014.

בשנת 2003 הוקמה ועדה ציבורית לבדיקת מצבם של ילדים ובני-נוער בסיכון ובמצוקה בראשות פרופסור הלל שמיד (להלן: ועדת שמיד). ועדה זו הגישה את המלצותיה לממשלה במרס 2006, ובספטמבר 2006 החליטה הממשלה לאמץ את המלצותיה ולפעול ליישומן (החלטת הממשלה מס' 477). לשם כך הוחלט על הפעלת התוכנית הלאומית לילדים ובני-נוער בסיכון (הנזכרת בפרקים שונים של המסמך). משרד הרווחה והשירותים החברתיים מוביל ומתכלל את התוכנית, ושותפים בה חמישה משרדים אחרים: משרד החינוך, משרד הבריאות, המשרד לקליטת העלייה, משרד הכלכלה והמשרד לביטחון הפנים. נוסף עליהם שותפים בתוכנית מרכז השלטון המקומי וגוינט ישראל.

⁶³ בשנת 2013 החלו תהליכים לפריסת התוכנית ב-94 יישובים נוספים, ובסופו של דבר היא אמורה לפעול ב-166 יישובים. נוסף על כך ננקטים צעדים לפריסת התוכנית בשלוש שכונות נוספות בירושלים, בתל-אביב ובחיפה – ערים שכבר השתתפו בתוכנית קודם לכן.

⁶⁴ **תוכנית "התחלה טובה"**, התוכנית הלאומית לילדים ולבני-נוער בסיכון, 360°, דוח התוכנית, ינואר 2013.

חלק שני: סקירת המצב בבריטניה, בנורבגיה ובאזור הפלמי של בלגיה

1. ממצאים עיקריים

- מרכז המחקר והמידע של הכנסת פנה אל גופים ממשלתיים המופקדים על תחומי החינוך, הבריאות והרווחה של ילדים ומשפחה במדינות אירופיות, באוסטרליה, בסינגפור ובארה"ב. עד סיום כתיבת המסמך התקבלו תשובות רשמיות משלוש מדינות באירופה: בריטניה, נורבגיה והאזור הפלמי של בלגיה.
- **מסקירת המצב במדינות הללו עלה כי בדרך כלל המשרדים הממשלתיים העוסקים בנושאי חינוך, בריאות ורווחה של ילדים ומשפחה מופקדים ברמה הלאומית או הפדרלית על פיתוח המדיניות בתחום ההדרכה להורים והתמיכה ההורית.**
- **המדינה מעורבת בפיתוח מענים להורים ופועלת להגביר את זמינות השירותים לקבוצות שונות באוכלוסייה.**
- יישום התוכניות עצמן בדרך כלל נתון באחריותן של הרשויות המקומיות.
- אין חובת השתתפות בתוכניות הללו.
- השירותים מטעם המדינה בתחום זה ניתנים להורים ולמשפחות בדרך כלל ללא תשלום.
- יש הבנה ששירותים בתחום ההדרכה להורים ותמיכה להורים הם שירותים חיוניים, ובאמצעותם אפשר לתת לילדים טיפול מיטבי, לתרום לאווירה בריאה במשפחה ולמנוע אלימות כלפי ילדים. כמו כן, יש הבנה שההשקעה בתחום זה כדאית למדינה מבחינה כלכלית.
- גם ספקים פרטיים וארגונים לא ממשלתיים מעורבים בתחום ההדרכות להורים. על תוכניות אלו לא נרחיב במסמך הנוכחי.
- במדינות שונות עורכים מחקרים לבדיקת יעילות התוכניות ונבדקת תרומתן האפשרית להורים, לילדים ולמשפחות בכלל. עורכי המחקרים מציגים המלצות לתוכניות האפקטיביות והמלצות לפיתוח שירותים בתחום התמיכה ההורית, למשל הפיכת השירותים להורים לזמינים יותר, הפחתת העלויות של השירותים, הצעת השירותים במסגרות הטיפול בילדים ושיפור הכישורים של העובדים בתחום.
- מהמדינות שהשיבו לפנייתנו לא התקבל מידע על תקצוב התוכניות, פרט לנורבגיה. כמו כן, לא התקבלו נתונים אודות שיעור ההורים המשתתפים מדי שנה בתוכניות הללו.

2. בריטניה

ב-20 השנים האחרונות ממשלת בריטניה מקדמת את תחום ההורות מתוך הכרה בהשפעה החיובית של פיתוח התחום על הילדים. בבריטניה נערכו כמה סקירות בנושא השפעות ההורות הטובה על היבטים חברתיים וכלכליים שונים. באחת הסקירות עלו היתרונות החברתיים והכלכליים של התערבויות מוקדמות בתחום ההורות; בסקירה אחרת מודגש הפוטנציאל של ההורות הטובה בהתמודדות עם עוני רב-דורי; לפי סקירה שלישית התעללות בילדים היא תוצאה של הורות לא תקינה, ודרושות תוכניות יעילות להורות כדי לשפר את המצב מבחינה זו.

המחקרים בתחום מראים שכאשר התוכניות להורות מותאמות לצרכים של ההורים המשתתפים בהן יעילותן רבה, ואפשר לצמצם באמצעותן את הקשיים של הילדים בבית-ספר וכן למנוע פגיעת נוער, שימוש לרעה בסמים ובאלכוהול בגיל צעיר והתעללות בילדים.⁶⁵ בבריטניה מופעלות כיום מאות תוכניות בתחום ההורות והמשפחה.⁶⁶ כדי שלהורים, ואף לארגונים וולונטריים פרטיים וציבוריים העובדים בתחום התמיכה והדרכה להורים, יהיה מידע אובייקטיבי על תוכניות יישומיות, המבוסס על נתונים העולים מהשטח ומהניסיון היומיומי של אנשי המקצוע העובדים עם ילדים, הורים ומטפלים, החליטה ממשלת בריטניה לבדוק את התוכניות להורות הקיימות במדינה, את איכותן ואת יעילותן.

ב-2007 הוקמה האקדמיה הלאומית לחקר ההורות (The National Academy for Parenting Research – NAPR⁶⁷). אחת המטרות העיקריות בהקמתה הייתה להפוך את התמיכה בהורים והדרכתם לתחום איכותי הזמין למשפחות ולהורים. מטרה נוספת של היוזמה הייתה להקנות הכשרה מקצועית ליותר מ-4,000 אנשי מקצוע בתחום ההדרכות להורים.⁶⁸ בשנת 2007 החלה האקדמיה הלאומית לחקר ההורות במחקר בין-לאומי (internationally recognised research programme) על-פי הזמנת משרד החינוך של בריטניה (UK Department for Education) ובמימונו. אחת המטרות המרכזיות של מחקר זה הייתה לגרום לשינוי בתחום העבודה עם הורים על-ידי פיתוח ובדיקה של גישות חדשניות בתחום.⁶⁹ עורכי המחקר התמקדו ביכולת להבטיח להורים תוכניות שיעזרו להם לשפר את כישורי ההורות שלהם, וכך להביא לשיפור בחיי ילדיהם ואף בחייהם שלהם, וההורים יהפכו "למבוגרים מאושרים, יציבים ואחראים".⁷⁰

במחקר, שהיה מחקר חומש, נבדקו הנושאים האלה:

- תוכניות ההורות שהיו קיימות במדינה;
- סגנונות ההורות השונים והצרכים השונים של משפחות בתחום תוכניות ההורות;
- הדרכים למתן שירותים שונים להורים, למשפחות ולילדים;
- עלות לעומת תועלת (cost effectiveness).⁷¹

האקדמיה פיתחה כלי להערכה של תוכניות להורים (Parenting Programmes Evaluation Tool – PPET). התוכניות שאיכותן ויעילותן נבחנו במחקר שובצו במסד נתונים מקוון (The Commission

⁶⁵ Kristen A. Asmussen at al., [Evaluation of the National Academy of Parenting Practitioners' Training Offer in evidence based parenting programmes](#), UK Department for Education, 2010.

⁶⁶ National Academy for Parenting Research, [Parenting Programmes Evaluation Tool \(PPET\)](#), last visit: June 29 2014.

⁶⁷ האקדמיה הלאומית לחקר ההורות הוקמה במחלקה לבריאות הנפש של הילד והמתבגר במכון לפסיכיאטריה של קינגס קולג' בלונדון. בצוות האקדמיה פסיכולוגים, רופאים וחוקרים. (מתוך: [קינגס קולג' לונדון, עמוד הבית](#)).

⁶⁸ Kristen A. Asmussen at al., [Evaluation of the National Academy of Parenting Practitioners' Training Offer in evidence based parenting programmes](#), UK Department for Education, 2010.

⁶⁹ [National Academy for Parenting Research](#), last visit: June 29 2014.

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ Ibid.

(Toolkit), וכיום מדורגות במסד נתונים זה [51 תוכניות להורים](#) שנבדקו במחקר ההערכה.⁷² הדירוג נעשה על-פי ארבעה קריטריונים עיקריים: קהל היעד של התוכנית, תוכני התוכנית, הגורם המעביר את התוכנית ואופן ההעברה שלה, ויעילות התוכנית. לכל תוכנית ניתנו 0-4 נקודות (ציון 4 משמעו שהתוכנית עומדת בכל הקריטריונים וציון 0 – שהתוכנית אינה עומדת בשום קריטריון).⁷³

המידע שהארגון מפרסם מאפשר להורים ולרשויות מקומיות לבחור באופן שקול אילו פעילויות בתחום ההדרכה להורים מתאימות לצרכים שלהם.⁷⁴ המידע על התוכניות מתפרסם באתר האינטרנט של האקדמיה הלאומית לחקר ההורות ובאתר האינטרנט של משרד החינוך (יצוין כי בעמוד החיפוש של התוכניות באתר האינטרנט של משרד החינוך המשרד מדגיש שהערכת התוכניות ברשימה נעשתה לפני אפריל 2012, כנראה משום שמחקר ההערכה שמימן משרד החינוך נערך בשנים 2007-2011, וכיום אין למשרד תוכנית לחדש את המידע שבאתר או להוסיף מידע בנושא.⁷⁵) על-פי משרד החינוך של בריטניה, **בדרך כלל תוכניות ההורות המוכרות על-ידי מוסדות המדינה מוצעות להורים בלא תשלום**, ועל-פי רוב הן מתקיימות במרכזים המקומיים לילדים ולהורים (מלידה עד גיל חמש), בבתי-הספר או במוקדי שירותי הבריאות בקהילה.

על-פי המשרד, **זמינות התוכניות האלה תלויה ברשות**; כדי לבדוק את זמינותן על ההורים ליצור קשר עם נותני השירות ולברר את הפרטים על התוכניות ועל האפשרות להשתתף בהן.⁷⁶ להלן לדוגמה פרטים על כמה מהתוכניות ברשימה המדורגת של משרד החינוך בבריטניה:

- **מסלול ההורות החיובית (שלושת ה-P: Pathways Triple P – positive parenting program):** תוכנית זו מיועדת להורים המצפים לילדים ולהורים לילדים עד גיל 12 שילדיהם רשומים ברשויות כ"ילדים בסיכון" – בסיכון להתעללות או שהיו קורבנות להתעללות מצד הוריהם. ההורים משתתפים בעשרה עד 12 מפגשים אישיים או קבוצתיים במשך שבועיים ולומדים בהם איך לנתח את התנהגות הילדים שלהם, איך לשלוט בכעס ובמצבי רוח, איך לפתח עצמאות הורית ואיך לשלוט בהתנהגויות לא רצויות של ילדיהם. מסלול זה מבטיח שיפור בהתייחסות ההורים להתנהגות ילדיהם, ויש הוכחות לשיפור אפשרי בהתנהגות הילדים בעקבות יישום התוכנית במשפחה.

- **הורות רכה (Mellow Parenting):** תוכנית זו מיועדת לאימהות לילדים עד גיל חמש שיש להן צרכים סוציאליים ובריאותיים מיוחדים בגיל בעיות בתחום בריאות הנפש או שיש חשש לשלום ילדיהן. מטרת התוכנית הן הקניית מיומנויות בתחום ההורות ובדרך זו הקטנת הסיכון לילדים. האימהות משתתפות ב-12-14 פגשים קבוצתיים ובהם הן לומדות לשלוט בכעסים, לזהות התנהגויות של ילדיהן ולהתייחס אליהן נכון. כיום מוצעת תוכנית זאת גם לאבות, להורים לתינוקות ולנשים הרות, אך האפקטיביות של התוכנית עדיין לא נבדקה לעומק.

- **משפחות ובתי-ספר יחד (Families and Schools Together – FAST):** תוכנית להורים לילדים מגיל 3 עד גיל 11 המעוניינים לתמוך בהתפתחות ילדיהם ולהיות חלק מהחיים הקהילתיים שלהם.

⁷² National Academy for Parenting Research, [Parenting Programmes Evaluation Tool \(PPET\)](#), last visit: June 29 2014.

⁷³ Department for Education, Parenting Programs, [Find a Parenting Programme](#), last visit: June 29 2014.

⁷⁴ Dr. Kirsten A. Asmussen, Evidence Analyst, The Early Intervention Foundation, London, E-mail, June 18 2014.

⁷⁵ Department for Education, Parenting Programs, [Find a Parenting Programme](#), last visit: June 29 2014.

⁷⁶ Ibid., [Information for parents](#), last visit: June 29 2014.

ההורים וילדיהם משתתפים בשמונה מפגשים שבועיים שבהם ההורים לומדים להיות מעורבים בחיי ילדיהם, להפחית לחצים ולפתח מערכת יחסים חמה, תומכת ואכפתית. לאחר המפגשים האלה "הורים בוגרי התוכנית" ממשיכים להיפגש עם הקבוצה שלהם אחת לחודש. במחקר הערכה של התוכנית נמצאו הוכחות לשיפור המיומנויות החברתיות של הילדים ולהפחתת התוקפנות והחרדות שלהם. כמו כן נמצא כי התוכנית עוזרת להורים ליצור קשרים חברתיים חדשים ולהתמודד עם בדידות חברתית.

• פרויקט CAN (Classes & Advice Network)

פרויקט CAN (Classes & Advice Network) הוא פרי יוזמה של משרד החינוך של בריטניה ומוצעים בו מגוון שיעורים ותוכניות בתחום ההורות (לפי עדות נותני השירות ומשרד החינוך – באיכות גבוהה), המאפשרים להורים לשפר את כישוריהם ותורמים להגברת הביטחון שלהם. הפרויקט תורם לחברה כולה ומשתלם מבחינה כלכלית, שכן הוא מונע מצבים שנדרשות בהם התערבות והשקעה יקרות יותר.⁷⁷

במסגרת פרויקט זה פועלים כמה נותני שירות בתחום ההדרכות להורים ומפעילים מגוון קורסים, הדרכות וסמינרים בנושאים שונים להורים לילדים מגיל הלידה ועד גיל 18. ההשתתפות בפרויקט היא על-פי בחירת ההורים וכרוכה בתשלום. ההורים יכולים לאתר פעילויות בפרויקט על-פי תחום ההתעניינות שלהם ומקום המגורים שלהם באמצעות אתר האינטרנט והמוקד הטלפוני של הפרויקט.⁷⁸

ביוזמת הממשל לווה הפרויקט בשנים 2012-2013 בהערכה (Trial) שבה נבחן הביקוש למסגרות לתמיכה ולהדרכה להורים, האפשרות להקנות כישורי הורות ברמה גבוהה והאפקטיביות של התהליך. במסגרת המדיניות הממשלתית הרחבה יותר, אחת ממטרות הפרויקט הייתה לבדוק את הדרכים לצמצם עלויות, לעודד פיתוח מענים יצירתיים ולבדוק אמצעים חדשים להעברת תוכניות להורים, למשל למידה בקבוצות באמצעות האינטרנט, שירותי תמיכה טלפונית להורים ולמידה עצמאית. ההערכה נעשתה בכמה אזורים בבריטניה, בקרב הורים לילדים בגילים שונים.

במסגרת ההערכה נבחנו גם הלקוחות הפוטנציאליים של מסגרות ההדרכה להורים, נעשה פילוח של השוק ונעשה ניסיון להבין אם החומר המועבר להורים בהיר, אם מחיר ההשתתפות בפרויקט סביר ואם מעבירים את התוכניות אנשים מקצועיים ובעלי מיומנויות מתאימות.⁷⁹ כמו כן נבחנו עמדות ההורים והרצון שלהם להשתתף בקורסים בתחום ההדרכה להורים.

במהלך הערכה נסקרו עמדותיהם של ההורים לילדים עד גיל 5. מתוצאות הסקירה עלה כי עמדות רוב ההורים בהקשר של למידה בתחום ההורות הן חיוביות, ורוב ההורים מוכנים להשתתף בקורסים להורים; רק כ-12% מכלל הנבדקים לא הסכימו לטענה ששיעורי הורות יכולים לתרום לכל ההורים; 71% מכלל ההורים הסכימו שלימודי הורות חשובים לא רק להורים למתבגרים אלא גם להורים לילדים קטנים; רוב ההורים הסכימו לטענה שהדרכה להורים חשובה לאימהות ולאבות כאחד. לעומת זאת בקרב משתתפים בני מיעוטים אתניים התקבלו תוצאות שונות: ראשית,

⁷⁷ [CAN: Classes & Advice Network](#), last visit: June 22 2014.

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ [CANParent Trial Evaluation: First Intern Report, Research Report](#), Mach 2013, UK Department for Education, p. 9, Last visit: June 22 2014.

משתתפים אלו ביטאו את העמדה שתחום ההדרכה להורים רלוונטי לאימהות יותר מאשר לאבות; שנית, אף שעמדות רוב הורים בדבר חינוך להורות היו חיוביות, רק כשליש מהם הביעו נכונות להשתתף בקורסים בתחום ורק כ-10% דיווחו שירצו מאוד להשתתף בקורסים כאלה; שלישית, כאשר נשאלו משתתפים אלו על יתרונות התוכניות הם השיבו תשובות כלליות, והדבר מלמד שעדיין אין די מודעות לתרומתן של תוכניות אלו.

מבחינת רמת ההשתתפות בקורסים להורים, בקרב ההורים שדיווחו שהשתתפו בקורסים להורים (לפני הפרויקט) היו יותר אימהות מאבות ויותר אנשים בעלי השכלה גבוהה מאנשים ללא בגרות מלאה.

49% מכלל המשתתפים שרמת ההכנסה שלהם נמצאה במהלך הסקר כגבוהה, דיווחו שהם מוכנים לשלם בעבור השתתפות בקורסים, לעומת 26% מכלל המשתתפים שרמת ההכנסה שלהם נמצאה כנמוכה יותר; כמו כן נמצא בבדיקה כי להורים משכילים יש נכונות רבה יותר לשלם בעבור הקורסים.⁸⁰

• תחום ההורות במרכזי "התחלה בטוחה"

בבריטניה פועלת רשת מרכזי "התחלה בטוחה" לילדים ולהורים (Sure Start Children's Centers). במרכזים הללו ניתנים שירותים בשלושה תחומים עיקריים: למידה מוקדמת של ילדים (early learning), בריאות ותמיכה במשפחה. נוסף על הדרכות להורים ולמשפחה בתחום ההורות, הורים לילדים קטנים יכולים לקבל במרכזים האלה תמיכה וייעוץ אם הם מחליטים לצאת לשוק העבודה או להשתלב בלימודים.

גישת המרכזים היא להבטיח שכל ילד יקבל את ההתחלה הטובה ביותר בחיים, ולסייע להורים לבחור בביטחון את הדרך שלהם לאזן בין המחויבויות שלהם בעבודה לבין חיי המשפחה.⁸¹

במרכזים מוצעים לילדים ולמשפחות תמיכה ושירותים במגוון רחב, ובהם:

- הפעלות להורים וילדים – משחקים, פעילות מוזיקלית, שעות סיפור ועוד;
- קורסי הכנה ללידה ומרפאה לתינוקות;
- מידע וייעוץ בתחומי ההורות, בין השאר על תקופות ועל מצבים קשים שהורים צעירים עלולים להיאלץ להתמודד עמם;
- מידע והדרכה בתחומים כמו הנקה, התפתחות הדיבור והשפה אצל ילדים ובעיות אפשריות בבריאות הילדים;
- תמיכה להורים שחושבים לשלב גידול ילדים וקריירה;
- קיום קשר עם מוסדות החינוך ועם גופים וולונטריים מקומיים.

הפעילויות המוצעות במרכזים להורים צעירים: הדרכת אימהות הסובלות מדיכאון לאחר הלידה, הדרכה בהזנת תינוקות, מסאז' לתינוקות, יוגה לתינוקות, מועדון לילדים אחרי שעות פעילות הגן (after school club), קבוצות הדרכה לאבות, הדרכת אבות במסאז' לתינוקות ועוד.⁸²

⁸⁰ Ibid., pp. 14-15.

⁸¹ [Medway Council, Family Information Service, Sure Start](#), last visit: June 29 2014.

⁸² [Medway Council, Family Information Service, Sure Start: Schedule of activities for Sure Start Children's Centres—Medway](#), May 2014, last visit: June 29 2014.

במרכזי "התחלה בטוחה" מופעלות גם תוכניות שנבדקו במחקר ההערכה של משרד החינוך שצוין לעיל. זמינות התוכניות להורים במרכזים האלה שונה בכל רשות ורשות, וכדי לבדוק את הזמינות של כל תוכנית על ההורים ליצור קשר עם המרכז במקום מגוריהם. ההשתתפות בתוכניות המרכזים היא על-פי בחירה (לא חובה), ועל-פי רוב היא בלא תשלום (בסבסוד המדינה).⁸³

- **תוכניות התערבות לסיוע לילדים במצבים מורכבים ולמשפחותיהם**

בשבע השנים האחרונות משרד החינוך של בריטניה, בשיתוף עם משרד הבריאות ועם המועצה המשפטית לנוער (Youth Justice Board), תומך במגוון רחב של תוכניות התערבות לטיפול בילדים הרשומים בשירותי הרווחה ובילדים במצבי סיכון קיצוניים, שחלקם שוהים במסגרות השמה חוץ-ביתיות. מדובר בילדים עם התנהגויות מורכבות שנוצרו עקב מצבים מורכבים בסביבתם, כגון מצב קשה בבית, התפרקות המשפחה או אי-תפקוד ההורים.

חלק מתוכניות ההתערבות האמורות מכוונות לתת כלים בתחום ההורות להורי הילדים, שצריכים להתמודד עם המצבים המורכבים, ולמשפחות האומנה שמגדלות ילדים מקבוצה זו.⁸⁴ ההשתתפות בתוכניות האלה גם היא וולונטרית, אם כי לפי מפעיליהן הן חיוניות, והרשויות מעודדות את ההשתתפות בהן.⁸⁵

- **תוכנית חברתית: שותפות אחיות משפחה**

התוכנית "שותפות אחיות משפחה" (Family Nurse Partnership) היא תוכנית חברתית בתחום בריאות הציבור שבה אחיות מתנדבות שקיבלו הכשרה מקצועית מתאימה בתחום, מבקרות בבתי צעירים (בני 19 או פחות) שהפכו להורים או שמצפים לילד. המטרות העיקריות של תוכנית זו הן לעזור לאימהות צעירות לעבור היריון בריא; לוודא את ההתפתחות התקינה והבריאה של התינוקות; לעזור להורים לתכנן את עתידם ולהגשים את שאיפותיהם.

ראיות שנאספו ברמה בין-לאומית (תוכנית מקבילה פועלת בארה"ב) מעידות על התועלת שבתוכנית: בעזרתה אפשר לשפר מצבים שונים בתחום הבריאות, הרווחה והחינוך, לטווח הקצר והארוך. ונמצא גם כי לתוכניות מסוג זה יש כדאיות כלכלית (while also providing cost benefits).⁸⁶ בכמה וכמה מחקרים בתחום נמצא כי תוכניות להורים מסוג זה מסייעות במניעת התעללות בילדים והזנחת ילדים.⁸⁷

⁸³ Dr. Kirsten A. Asmussen, Evidence Analyst, The Early Intervention Foundation, London, E-mail, June 18 2014.

⁸⁴ [HUB – Evidence Based Interventions Programme](#). Interventions for looked after children, children of the edge of care or custody and their families, Program History, last visit: June 22 2014.

⁸⁵ Dr. Kirsten A. Asmussen, Evidence Analyst, The Early Intervention Foundation, London, E-mail, June 18 2014.

⁸⁶ [Family Nurse Partnership – Home Page](#), last visit: June 23 2014.

⁸⁷ Family Nurse Partnership, Research and Development, [Reduced Child Abuse and Neglect](#), last visit: June 23 2014.

3. נורבגיה⁸⁸

בנורבגיה, כמו בבריטניה, יש מגוון תוכניות בתחום ההורות להורים ולמשפחות, המיועדות להורים לילדים בגילים שונים ומופעלות על-ידי גופים מטעם המדינה ועל-ידי גופים פרטיים. מרכז המחקר והמידע של הכנסת פנה בבקשת מידע אל הרשות הנורבגית לענייני ילדים, נוער ומשפחה (Norwegian Directorate for Children, Youth and Family Affairs), גוף ממשלתי שפועל מטעם המשרד לילדים ולשוויון (Ministry of Children and Equality), האחראי ברמת המדינה לתחומי רווחת ילדים, אימוץ ילדים, ניהול מענקים וסיוע בקבלת פיצויים בתחומים הקשורים לזכויות הילד, ייעוץ משפחתי וכדומה.⁸⁹

הרשות לענייני ילדים, צעירים והמשפחה האחראית בין היתר ליישום **התוכנית הלאומית לליוי הורים** (The National Programme for Parental Guidance) שמתבססת על התוכנית הבין-לאומית להתפתחות הילד (The International Child Development Programme – ICDP). התוכנית הלאומית לליוי הורים היא יוזמה של המדינה, ומיועדת לכל ההורים לילדים מגיל הלידה עד גיל 18. מטרת התוכנית היא לתמוך בהורים ובמטפלים אחרים בתפקוד שלהם בתחום ההורות, על-ידי פיתוח היכולת לזהות את הצרכים של ילדים ושיפור היכולת לתת מענה לצרכים האלה. התוכנית מבוססת על מחקר בתחום הפסיכולוגיה התפתחותית-תרבותית (developmental cultural psychology) שלפיו התפתחות הילדים מתרחשת באמצעות אינטראקציות עם אנשים קרובים אליהם, ומתמקדת בבניית מערכת יחסים חיובית בין ההורה או המטפל לילד. בימים אלו פועלים ברשויות המקומיות בנורבגיה ליישום התוכנית בקהילה, באמצעות השירותים שבהם מתקיים מפגש של הורים עם אנשי מקצוע ועם הורים אחרים: בשירותי בריאות, בגני-ילדים, בבתי-ספר, בשירותי הגנת הילד וכדומה. את התוכנית מיישם צוות החינוך ברשויות המקומיות, ומארגן קבוצות שבהן הורים יכולים להיפגש ולדון בנושאים הקשורים לחינוך הילדים לשתף בחוויות אישיות.

התוכנית מותאמת לקבוצות יעד שונות, ובהן הורים לילדים עם צרכים מיוחדים, הורים מקבוצת מהגרים ומבקשי מקלט, הורים אסירים, הורים במשפחות אומנה. את הקבוצות לאוכלוסייה המקומית (נורבגים ותיקים) מנחה בדרך כלל מדריך אחד. בקבוצות למהגרים יש שני מדריכים – אחד נורבגי ותיק והשני בן הרקע התרבותי של ההורים המשתתפים בקבוצה.⁹⁰

התקציב לתוכנית זו בשנת 2014 הוא 3.3 מיליון קרונ (כ-1.8 מיליון שקלים). לא נכללות בתקציב משכורות העובדים המפעילים, שכן העבודה במסגרת התוכנית היא חלק מהעבודה העיקרית שלהם (מדובר בעובדי הוראה בגנים ובבתי-הספר, צוותים במסגרות רפואיות, עובדי שירותי הרווחה וכו'). **כל התוכניות במסגרת הפרויקט מופעלות חינם, והשתתפות בהן וולונטרית. כל התוכניות בפרויקט עברו הערכה ונמצא שהן אפקטיביות.**

⁸⁸ אם לא צוין אחרת המידע לקוח מתוך:

Grette Flakk, Senior Adviser, Norwegian Directorate for Children, Youth and Family Affairs, E-mail, June 20 2014.

⁸⁹ [Norwegian Directorate for Children, Youth and Family Affairs](#), last visit: June 19 2014.

⁹⁰ Ibid.

הרשות הנורבגית לענייני ילדים, נוער ומשפחה מפעילה מגוון שירותים נוספים בתחום ההורות, חלקם ממוקדים במתן כלים להורים לילדים עם בעיות התנהגות מורכבות או לילדים בסיכון, ואחרים מיועדים להורים מאמצים ולהורים במשפחות אומנה.

[מהשירותים](#) הניתנים להורים ולמשפחות:

- מרכזים להורים וילדים (centers for parents and children) –

מרכזים אלו הם חלק מהתוכנית התנדבותית לנשים בהיריון במצבים מורכבים, להורים יחידים או לזוגות עם ילד אחד או יותר בגילים שונים, המוכרים לשירותי הרווחה כמשפחות שיש חשש לרווחת הילדים בהן. במרכזים נותנים פתרונות לבעיות ומקיימים פעילות מניעה.

- קורסים בתחום "זוגות מאושרים" (Happy Couples) –

סיוע בבניית מערכת יחסים להורים חדשים. מטרתו של הקורס לתמוך בהורים ולעודד אותם בתקופה של שינויים בחיי היום-יום שלהם עקב כניסת ילד לחייהם. ההשתתפות בקורס זה ללא תשלום, והוא מתקיים במרכזי הבריאות המקומיים.

- התוכנית "מה אתנו?" (What about us?) –

תוכנית לאומית של קורסים בהורות להורים לילדים עם מוגבלות וילדים עם צרכים מיוחדים, שיש בה פורום שבו הורים יכולים לחלוק חוויות ותובנות על חיי המשפחה.

- ייעוץ משפחתי (Family Counseling) –

השירות זמין בפריסה ארצית לזוגות, למשפחות וליחידים. ברחבי נורבגיה פועלים 64 מרכזים לייעוץ משפחתי שבהם ניתן ייעוץ וטיפול במצבים של קונפליקטים, בעיות ומשברים משפחתיים. הסיוע ניתן בלא תשלום. שני-שלישים מכלל משרדי הייעוץ המשפחתי מופעלים על-ידי המדינה, באמצעות הרשות הנורבגית לענייני ילדים, נוער ומשפחה, והשאר פועלים מתרומות של כנסיות וקרנות ועל-פי הסכמים עם הרשויות המקומיות. כל משרדי הייעוץ המשפחתי כפופים לחוק לעניין משרדי ייעוץ משפחתיים (Act relating to Family Counselling Offices), והם מקיימים פעילויות מניעה כגון קורסים לבניית מערכת יחסים, קבוצות להתמודדות עם מצבים של זוגיות מתפרקת וקבוצות להורים במשפחות שיש בהן או הייתה בהן בעיית אלימות.

משרדי הייעוץ המשפחתיים לוקחים חלק פעיל בארגון שיחות בתחום קידום הבריאות באוכלוסייה ועובדים בשיתוף פעולה עם מרכזי הבריאות המקומיים, גני-הילדים ובתי-הספר, שירותי הרווחה לילדים ומרכזי הסיוע לנשים.⁹¹

4. בלגיה, האזור הפלמי

ממשלת האזור הפלמי שמה לעצמה למטרה לתת לכל הורה תמיכה בתחום ההורות, לאפשר לארגונים העוסקים במתן שירותים בתחום הילדים והמשפחה לעבוד בשיתוף פעולה ולתת להורים שירותים באופן מרוכז. לשם כך, ביולי 2007 חוקק הפרלמנט הפלמי את חוק⁹² ארגון מתן תמיכה להורים (Flemish Parliament Act of 13 July 2007 on the organization of Parenting Support).

⁹¹ [Norwegian Directorate for Children, Youth and Family Affairs](#), last visit: June 28 2014.

⁹² בחרנו להשתמש במילה חוק (Act), אף שלעתים משמשת המילה צו (decree), שכן בהסבר הרשמי של הממשלה הפלמית על הרגולציה הזאת משמשת המילה Act.

מכוח חוק זה התחיל לפעול באזור הפלמי מרכז מומחים ממשלתי בתחום התמיכה בהורים הסוכנות לילדים ולמשפחה (Agency of Child and Family), והיא שקובעת את פעילות המרכז בשיתוף סוכנויות לרווחת הנוער.⁹³

החוק מגדיר את התמיכה בהורים "תמיכה בסיסית, זמינה ונגישה בהורים ובאנשים העוסקים בגידול ילדים". מדובר בתהליך מתמשך של אינטראקציה בין הילדים למבוגרים האחראים להם ובתהליך חינוך הילדים מותאם לצורכיהם.

על-פי החוק, EXPOO הוא הארגון האחראי למתן סיוע מעשי בתחום התמיכה בהורים, ולשם כך הוא פועל לאיסוף, לפיתוח ולהפצה של הידע הרלוונטי. EXPOO מוגדר כרשת פתוחה, פורום שבו פועלים בשיתוף ארגונים המתמחים בתחום ההורות. על-פי הוראות החוק, המשימות של EXPOO הן אלה:

- לפתח מידע ושיטות טיפול בילדים בקבוצות גיל שונות ולהעביר מידע בתחום זה ליועצים העוסקים בתמיכה בהורים ברמה מקומית ובמערכת החינוך;
- לפתח ולהפיץ חומר כתוב וחומר מוקלט בתחום;
- לקדם את המחקר בתחום הן באזור הפלמי והן ברמה הלאומית;
- לפתח פלטפורמה דיגיטלית בתחום ההורות לילדים בקבוצות גיל שונות בשיתוף פעולה עם מערכת החינוך;
- לפתוח מוקד תמיכה טלפונית;
- לפתוח מרכז מידע בתחום ההורות;
- לתת הכשרה מקצועית בתחום הדרכת ההורים למדריכים וליועצים ברשויות המקומיות;
- לארגן פורומים מקצועיים למומחים בתחום ההורות;
- לעביר דיווח ונתונים תקופתיים לממשלת האזור הפלמי.⁹⁴

המטרות המרכזיות של המרכז לתמיכה הורית היא לתת כלים להורים בתחום גידול ילדים, למסור ידע ולסייע בפיתוח יכולת לפתור בעיות, לחזק את העוצמה ההורית ולזהות בעיות עתידיות בשלב מוקדם ככל האפשר ולעזור למנוע את התפתחותן.

היעוץ בתחום ההורות זמין, והשירות ניתן להורים חינם. התמיכה מבוססת על שאלות ובקשות של ההורים ומותאמת לצרכים שלהם.

על-פי החוק הוקמו באזור הפלמי קבוצות חינוכיות (Education shop, בלשון החוק⁹⁵) או קבוצות הורים (Parenting shop, לפי מאמרים בתחום⁹⁶), שבהן מרוכזת הפעילות בתחום חינוך להורים ברשויות המקומיות. ב-2012 פעלו באזור הפלמי 24 קבוצות הורים. לדוגמה, בשנת 2011 ביקרו במרכזים האלה יותר מ-10,000 הורים ונערכו בהם יותר מ-700 סדנאות בתחום ההורות.

⁹³ [Expertisecentrum Opvoedingsondersteuning – EXPOO](#), last visit: June 23 2014.

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ [Flemish Parliament Act of 13 July 2007 on the Organization of Parenting Support](#), Chapter 3 – Education Shop.

⁹⁶ [Early Intervention and Prevention in Family and Parenting Support](#), Eurochild, October 2012.

עם הזמן זוהו כמה בעיות בגישה ובמתן שירותים בתחום ההורים במסגרות שהוקמו על-פי החוק מ-2007: זמינות לא מספקת של השירותים, עבודה של ספקי שירות מסוימים רק עם קבוצות אוכלוסייה מסוימות, ריבוי ספקים הפועלים בתחום, חוסר תיאום וכו'.⁹⁷ כדי ליעל את שירותי התמיכה המשפחתית החליטה הממשלה של האזור הפלמי לקדם את פיתוח **מרכזי המשפחה**, והשנה (2014) עיגנה את החלטתה בחוק מחודש שעניינו מתן תמיכה להורים (Act concerning the Organization of Preventive Family Support).⁹⁸ באמצעות חקיקה זו ממשלת האזור הפלמי רוצה לספק בסיס רגולטורי שיבטיח את מעורבות כל הגורמים החשובים בתחום זה ומתן שירותים נגישים ומותאמים לצרכים המקומיים.⁹⁹ החוק מחייב שהשירותים יהיו מגוונים כדי שתתאפשר בחירה של ההורים והם יהיו נגישים לכלל האוכלוסייה.

לפי דוח מטעם הסוכנות הפלמית לבריאות הציבור, הרווחה והמשפחה (Flemish Agency of Public Health, Welfare and Family) בשיתוף עם EXPOO, שהוכן לקראת חקיקת החוק, הממשלה באזור הפלמי ביקשה לקדם שיתוף פעולה בין מומחים בתחום כדי ליעל את שירותי התמיכה במשפחה לפי הצרכים של התושבים באמצעות קידום פיתוח מרכזי משפחה ברשויות המקומיות. על-פי יוזמי החוק יקומו מרכזי משפחה באזור הפלמי ובבריסל, והם יהפכו למסגרות שבהן יעבדו בשיתוף פעולה גורמים שונים שנותנים שירותים הנוגעים לגידול ילדים עד גיל 18, ובהם השירותים בתחום התמיכה בהורים והדרכה להורים.

ממשלת פלנדריה מגדירה בחקיקה את שירותי התמיכה המשפחתית שיציעו המרכזים המשפחתיים כמפורט להלן:

- שירותים בתחום הרפואה המונעת: רפואה מונעת היא חלק מהטיפול הרפואי בנשים בהיריון, בילדים ובבני משפחתם. בפעילות זו ייכללו בין היתר חיסון, בדיקות לגילוי מוקדם של בעיות בריאות וקידום חינוך לבריאות.
- תמיכה בתחום ההורות: באזור הפלמי נעשה מאמץ להציע תמיכה נגישה להורים, שהיא מעצימה ולא סטיגמטית. בפעילות בתחום זה נכללים בין היתר מתן מידע בתחום ההורות (באופן פרטי או בקבוצות), ייעוץ פדגוגי, ארגון מפגשים בין הורים לילדים ותמיכה מעשית (סיוע בפתרון בעיות).
- פעילות המאפשרת מפגשים קבוצתיים חברתיים במטרה לקדם לכידות חברתית בין קבוצות חברתיות שונות ולהוסיף ערך לתמיכה החברתית על בסיס יצירת תקשורת ויחסים

⁹⁷ W. Blondeel, L. De Schuymer, Child and Family (Flemish agency in the "Public Health, Welfare and Family" policy area and legislative authority), S. Strynckx and N. Travers, EXPOO (the Flemish Centre of Expertise on Parenting Support), [Towards the development of Family Centres in Flanders](#), EXPOO, 2013.

⁹⁸ Nele Travers, Expertisecentrum Opvoedingsondersteuning, by E-mail, June 10 2014.

⁹⁹ W. Blondeel, L. De Schuymer, Child and Family (Flemish agency in the "Public Health, Welfare and Family" policy area and legislative authority), S. Strynckx and N. Travers, EXPOO (the Flemish Centre of Expertise on Parenting Support), [Towards the development of Family Centres in Flanders](#), EXPOO, 2013.

בין משפחות מרקע חברתי, תרבותי וכלכלי שונה, ובדרך זו לתרום למאבק בהזדה
חברתית.

כדי לממש את שלושת עמודי התווך האמורים מרכז משפחה עשוי להציע מגוון רחב של שירותים.
בין השאר יהיה במרכז שירות לאם ולילד שבו יינתנו טיפול רפואי מונע, מעקב אחר התפתחותו
התקינה של הילד, הדרכות להורים וסיוע נפשי בשעת הצורך בידי אחות, רופא ומתנדב. סיוע זה
יינתן בעשרה ביקורים במרכז לכל הפחות בשלוש השנים הראשונות לחיי הילד. סמוך לשירות לאם
וילד על המרכז המשפחתי לתת שני שירותים נוספים, כגון ספרייה או משחקיה, קבוצות הורים,
חדר כושר לנשים לאחר לידה, ייעוץ הנקה ותמיכה בהורות במסגרות כמו הרצאות וסדנאות
מאורגנות.

השירות במרכזי המשפחה פתוח לכל המשפחות הזקוקות לשירותים ומבקשות לקבלן. לפיכך,
המרכזים צריכים להיות נגישים ויישמר הרצף הטיפולי. השירותים האוניברסליים (כגון שירותי
תמיכה בהורים, הוראה משלימה לילדים והעצמה הורית) צריכים להיות מותאמים למשפחות
שונות, מקבוצות אוכלוסייה שונות ועם צרכים מיוחדים.¹⁰⁰

¹⁰⁰ W. Blondeel, L. De Schuymer, Child and Family (Flemish agency in the "Public Health, Welfare and Family" policy area and legislative authority), S. Strynckx and N. Travers, EXPOO (the Flemish Centre of Expertise on Parenting Support), [Towards the development of Family Centres in Flanders](#), EXPOO, 2013.

נספח א': הדרכות להורים בקופות-החולים

1. שירותי בריאות כללית¹⁰¹

טבלה 1 : סדנאות והדרכות להורים ולמשפחה בשירותי בריאות כללית, 2014		
מספר משתתפים בחמש השנים האחרונות (2009-2013)	שם הסדנה	סוג הפעילות
הדרכות קבוצתיות וסדנאות להורים בתשלום		
28,000	עיסוי תינוקות	הדרכות הורים לתינוקות אחרי לידה וילדים בגיל הרך
290	הדרכה להורים לתאומים או שלישיות	
19,500	עזרה ראשונה והחייאת תינוקות	
1,400	תמיכה באימהות בחופשת לידה	
360	הורות בריאה – אורח חיים בריא	
3,700	התפתחות התינוק	
הדרכות קבוצתיות ללא תשלום		
הדרכות שוטפות במרפאות, בבתי-חולים ובטיפות חלב לפי הצורך. אין נתונים מספריים	הדרכות על הורות חדשה, תזונה והתפתחות	הדרכות להורים לתינוקות ולפעוטות
הדרכות פרטיות ללא תשלום		
הדרכות שוטפות במרפאות, בבתי-חולים ובטיפות חלב לפי הצורך. אין נתונים מספריים	הדרכה להורים לילד ראשון, הדרכת הנקה, בטיחות	הורים ונשים לאחר הלידה

2. קופת-חולים מאוחדת¹⁰²

להלן כמה מהתוכניות להורים המופעלות בקופת-חולים מאוחדת – במרפאותיה ובתחנות טיפת חלב של הקופה:

- **סדנה "להיות מוכנה ללידה"** – סדנה בת שישה מפגשים בהנחיית אחיות מוסמכות שהן מיילדות ובעלות הכשרה להנחות סדנאות הכנה ללידה.
- **הדרכות פרטניות וקבוצתיות להורים לתינוקות ולפעוטות** – ייעוץ הנקה; עיסוי תינוקות; קורסי החייאת תינוקות וילדים; טיפול בתינוק; תזונה; בטיחות; קשר הורה-ילד; התפתחות בטוחה, בטיחות, משחקים ועוד.
- **סדנה "מובילים בהורות"** – סדנה בת חמישה מפגשים בהנחיה של עובד סוציאלי, פיזיותרפיסט התפתחותי, קלינאי תקשורת ודיאטן. זו סדנת תמיכה והסברה להורים בכל הנושאים הרגשיים הנוגעים להורות חדשה ולהתמודדות עם תינוק חדש במשפחה, וניתן בה מידע על התפתחות מוטורית, התפתחות שפתית ותזונה נכונה.
- **"לגדול בריא"** – תוכנית משפחתית המיועדת למשפחות שבהן ילדים שסובלים מבעיות השמנה.
- תוכנית להורים לילדים המאחרים בדיבור.

¹⁰¹ מיכאל אורן, סמנכ"ל וראש חטיבת קהילה בשירותי בריאות כללית, מכתב, 2 ביולי 2014.
¹⁰² אם לא צוין אחרת המידע התקבל מד"ר רינת כהן, ראש אגף רפואה ראשונית, חטיבת הרפואה בקופת-חולים מאוחדת, מכתב, 17 ביולי 2014.

- **"הכנה לכיתה א'"** – סדנה בת שמונה מפגשים בהנחיית מרפאים בעיסוק וקלינאי תקשורת המיועדת לילדים לקראת העלייה לכיתה א'.
- **ייעוץ שינה** – סדנת העשרה להורים בנושא השינה וחשיבותה לגדילה ולהתפתחות תקינה של התינוק ואורח חיים נכון ובריא לכל המשפחה. הסדנה בת ארבעה מפגשים בהנחיית אחיות.
- מדי שנה נערכים 40-50 **ימי בריאות** בתחנות טיפת חלב ברחבי הארץ, ובהם פעילויות בהנחיית אחיות טיפות חלב, רופאי ילדים, דיאטנים קליניים, פיזיותרפיסטים התפתחותיים, מרפאים בעיסוק, קלינאי תקשורת ושיננים מצוות מרפאות השיניים של הקופה.

להלן מחירון התוכניות להורים בקופת-חולים מאוחדת:

טבלה 2: סדנאות והדרכות להורים ולמשפחה בקופת-חולים מאוחדת, מחיר ומספר המשתתפים בהן, 2014					
שם הסדנה	מספר המפגשים במחזור אחד של הדרכה	מחיר למשתתף/ משפחה (ש"ח)	מחיר ללקוח עדיף (ביטוח משלים) (ש"ח)	מחיר ללקוח שיא (ביטוח משלים) (ש"ח)	מספר ההדרכות מדי שנה בחמש השנים האחרונות (מספר המשתתפים)
להיות מוכנה ללידה	6	400	300	200	40 (450-350)
ייעוץ הנקה	1	150	100	75	כ-370 הדרכות הנקה פרטיות
קורס החיאה	2	100	70	50	45 (כ-450)
עיסוי תינוקות	4	60	45	30	180 (כ-1,100)
לגדול טבעי	6	250	180	125	סדנה בהקמה עד היום היו שתי קבוצות פיילוט
למאחרים בדיבור	7	400	300	200	
הכנה לכיתה א'	8	500	375	250	35 (300)
לגדול בריא ¹⁰³	30	600	450	300	15 (180)

לקופה תקציב ייעודי להנחיית סדנאות של כ-400,000 שקל בשנה. כ-150,000 שקל מיועדים לימי בריאות, כ-120,000 שקל מיועדים להכשרת מנחים ולהדרכות על הנחיה וכ-80,000 שקל מיועדים לפיתוח ולהדפסה של חומרי מידע וחומרי הדרכה למנחים.

¹⁰³ בשנים האחרונות נבדקה היעילות של התוכנית "לגדול בריא". מהבדיקה עולה כי המשתתפים בתוכנית עשו שינויים של ממש באורח החיים שלהם מבחינת הרכב המזון והארוחות, הרגלי השתייה, פעילות גופנית, הפחיתו שעות מסך והוסיפו זמן איכות משפחתי.

נספח ב': מרכזים להורות ולמשפחה הפועלים תחת אחריות של משרד החינוך

כיום יש 11 מרכזים להורות ולמשפחה, המפעילים תכניות הכשרה מסודרות להנחיית הורים. המרכזים פועלים על-פי סטנדרטים ותוכניות לימוד שקבע משרד החינוך, אשר מפקח ומתקצב חלק מפעילותם. להלן רשימת המרכזים:

מרכזים אזוריים רב-תחומיים להורות ולמשפחה פועלים במסגרות האלה: מכללת קיי בבאר-שבע, מכללת גורדון לחינוך בחיפה ומכללת סמינר הקיבוצים בתל-אביב-יפו. **מרכזים ארציים להורות ולמשפחה הפועלים במסגרות האלה:** מכללת סמינר הקיבוצים – מרכז מעבר תרבותי על שם מאיה קנייבסקי (מרכז "מאיה"); מכללת לוינסקי – מרכז "מהות" – מרכז רב-ארגוני לקידום שותפות הורים; מרכז ארצי להורות במגזר הערבי – מכללת אל-קסמה; מרכז בקהילה החרדית – סמינר וולף בבני-ברק וסמינר שרנסקי בתל-אביב-יפו; מרכז חסידי בבית-רבקה; מרכז דתי-לאומי במדרשת "אמונה" בירושלים; מרכז "אם לאם" במכללת "אורנים" בקריית-טבעון, המיועד להורים לילדים עד גיל שלוש ולאימהות הרות¹⁰⁴.

התקציב לפעילות המרכזים בשנת הלימודים שהסתיימה (תשע"ד) היה 800,000 ש"ח, והיה רוב התקציב של תחום הורים ומשפחה של משרד החינוך בשנה זו (התקציב השנתי של תחום הורים ומשפחה בשנת תשע"ד היה מיליון ש"ח). בדרך כלל מרכזים ותיקים מקבלים ממשרד החינוך תקציבים גדולים מאלה שמקבלים מרכזים "צומחים" (המרכזים שפועלים פחות משנתיים; בזמן הזה משרד החינוך בוחן את פעילותם ובסוף התקופה הוא מחליט אם לתת להם מעמד קבוע ולהגדיל את תקציבם להמשך הפעילות לא). חלק מהמכללות שבהן פועלים מרכזים להורות ולמשפחה מוסיפים לפעילות המרכזים תקציב זהה לזה שמשרד החינוך מקצה. לעתים התקציב הנוסף מגיע מהרשות המקומית ולעתים – מגופים אחרים (למשל מהרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול).¹⁰⁵ כמה מרכזים נוספים¹⁰⁶ מציעים הכשרה מקצועית למנחי קבוצות הורים בתחום ההורות והמשפחה, והם פועלים במסגרת הפורום של משרד החינוך אך אינם מתוקצבים באמצעותו משום שאינם שייכים למוסדות להשכלה גבוהה. עם זאת, מרכזים אלו פועלים על-פי הסטנדרטים והקריטריונים למתן הכשרה מקצועית בתחום הנחיית הורים שקבע משרד החינוך, והתעודה שהם נותנים לסטודנטים שמסיימים את הלימודים בהם מוכרת וחתומה על-ידי משרד החינוך.¹⁰⁷

לכל המרכזים סילבוס בסיסי משותף, ועם זה כל מרכז רשאי לבנות את תוכניות ההכשרה לפי צורכי האוכלוסייה שהוא משרת. להלן כמה דוגמאות לפעילות עם הורים שנערכת במרכזים: עבודה קבוצתית עם אימהות לילדים בגיל הרך; קבוצות לאימהות במגזר הבדואי ובמגזר האתיופי;

¹⁰⁴ משרד החינוך, המנהל הפדגוגי, שפ"י, חינוך להורים ומשפחה – תפיסה, מדיניות ותוכניות משרד החינוך, מכתב, יולי 2014.

¹⁰⁵ בטי ריטבו, מנהלת תחום הורים ומשפחה, אגף תוכניות סיוע ומניעה בשפ"י, שיחת טלפון, 11 באוגוסט 2014.
¹⁰⁶ מכון אדלר; המרכז לחברה החרדית י.נ.ר בירושלים; מכון "מעגלים" של ד"ר נירה כפיר בתל-אביב; מרכז "הורות משמעותית" באשדוד.

¹⁰⁷ בטי ריטבו, מנהלת תחום הורים ומשפחה, אגף תוכניות סיוע ומניעה בשפ"י, שיחת טלפון, 11 באוגוסט 2014.

השתלמויות לוועדי הורים; תוכניות מיוחדות במגזר הערבי; המרכז הפועל במגזר החרדי מפעיל קו פתוח – מידע והכוון לאנשי מקצוע ולהורים.

נספח ג': דוגמאות לפעילות בתחום ההורות מאגפים שונים של משרד החינוך¹⁰⁸

1. האגף לחינוך קדם-יסודי

האגף לחינוך קדם-יסודי פועל לטיפוח התקשורת בין צוות הגן להורי הילדים. התקשורת מתנהלת בשני מישורים: עם קבוצת כלל ההורים ועם הורי כל ילד בנפרד. העבודה הקבוצתית עם ההורים באה לידי ביטוי באספות הורים, בפעילויות התנדבות של ההורים עם ילדי הגן ובפעילויות משותפות בתוכניות ייחודיות. במסגרת הגן מתקיימים גם מפגשי הדרכה להורים בתחומים שונים, ובהם "הורים מובילי שינוי", שיח הורה-ילד, העצמה הורית וקבוצות העשרה. פעילות יחידנית עם ההורים מתקיימת על-פי צרכי הילדים.

2. האגף לחינוך יסודי

האגף לחינוך יסודי מנחה את מנהלי בתי-הספר היסודיים לשיתוף ועבודה עם ההורים. נוסף על אספות הורים, מפגשים קבוצתיים ושיחות אישיות של הצוותים החינוכיים עם ההורים נערכות פעולות יזומות של בתי-הספר באופן עצמאי. אחת הדוגמאות לעידוד מעורבות הורים היא שיתוף הורים בפעילות ללימוד ערכים בשם "מפתח הלב". שיתוף ההורים נעשה מתוך הכרה בתרומת ההורים והבנת מקומם החשוב בתהליכים החינוכיים, החברתיים והערכיים בכיתה, בפרט ובבית-הספר בכלל.

3. האגף לחינוך מיוחד

נוסף על שיתוף הורי התלמידים במסגרות החינוך המיוחד בתוכניות הלימודיות והחינוכיות של ילדיהם, מסגרות אלו מציעות מפגשי הדרכה, קבוצות הורים בנושאים שונים, קבוצות תמיכה והרצאות בנושאים מגוונים לפי הצרכים והמאפיינים של ההורים ושל הילדים.

קשיים שצינו אנשי חינוך בהקשר של פעילות להנחיית הורים לילדים בחינוך המיוחד:

- קושי בגיוס הורים להשתתפות בתוכניות וקושי ליצור שיתוף פעולה עמם;
- קושי לתאם שעות פעילות שיהיו מתאימות לכלל המשתתפים;
- באזורי הפריפריה הפיזור הגיאוגרפי של ההורים גדול, ולעתים קשה להורים להגיע לפעילות.

על-פי רוב ההשתתפות בפעילויות אינה כרוכה בתשלום. מעורבים בהן גורמי טיפול וחינוך מן המסגרת החינוכית של הילד, וכן יועצים ופסיכולוגים חינוכיים.

4. אגף פסיכולוגיה בשירות הפסיכולוגי-ייעוצי (שפ"י)

עבודה עם הורים, באופן פרטני או קבוצתי, היא חלק מעבודת הפסיכולוג החינוכי. נוסף על כך מחלקות השירות הפסיכולוגי-ייעוצי שפועלות באגפי החינוך בחלק מהרשויות המקומיות מקיימות הרצאות, סדנאות וקבוצות תמיכה להורים בנושאי התפתחות הילד ובנושאים שמתאימים לקבוצות אוכלוסייה בסיכון.

חלק מהתוכניות מיועדות לילדים, לצוות החינוכי ולהורים, וחלקן מיועדות להורים בלבד. סוגי התוכניות: תקשורת הורים-ילדים, חשיבות המשחק, תוכניות עידוד להורים לילדים עם הפרעת

¹⁰⁸ משרד החינוך, המנהל הפדגוגי, שפ"י, חינוך להורים ומשפחה – תפיסה, מדיניות ותוכניות משרד החינוך, מכתב, יולי 2014.

קשב וריכוז; עבודה במרכזים טיפוליים לתלמידים במערכת החינוך ולהוריהם שמוגדרים אוכלוסייה בסיכון שמקימים ומפעילים אגפי חינוך ברשויות המקומיות; הפעלת סדנאות להורים לילדים בגיל הרך (עד גיל שש) בקבוצות בסיכון, ובהן משפחות חד-הוריות, עולים חדשים ומשפחות שבהן ההורים מובטלים; הדרכה במניעת דפוסי אלימות. השירותים מתפרסמים במסגרות החינוכיות, במעונות יום, בסניפי קופות-החולים, בטיפות חלב ובשירותי הרווחה.

5. המינהל למדע וטכנולוגיה

האינטרנט נעשה בשנים האחרונות לחלק בלתי נפרד מחיי הילדים ובני-הנוער. ילדים רבים מחוברים לרשת שעות רבות כחלק מפעילות הפנאי, הלימודים והחברה שלהם. בעקבות ההתפתחות הטכנולוגית המואצת הורים רבים חשים כי יש "פער דיגיטלי" בינם ובין ילדיהם, חווים חוסר אונים ואובדן שליטה ומתקשים לקיים דיאלוג משמעותי עם ילדיהם על פעילותם ברשת. אגף טכנולוגיות מידע במינהל למדע וטכנולוגיה של משרד החינוך מציע מגוון כלים, הרצאות וחומר העשרה להורים בנושא הגלישה הבטוחה ברשת במטרה לקרב את ההורים למרחב שבו ילדיהם פועלים. התפיסה היא שהכרת מאפייני הרשת והאפשרויות שהיא מזמנת, לצד הכרת הסיכונים הטמונים בה, תאפשר להורים להבין טוב יותר את הפעולות של ילדיהם באינטרנט ואף להדריך ולכוון אותם ולנהל עמם דיאלוג משמעותי ואותנטי בכל הקשור להתנהלות במרחב זה.¹⁰⁹ המינהל למדע וטכנולוגיה מוביל שבע תוכניות המיועדות להורים, מפיץ עלונים, נותן הרצאות ומעביר שידורים מקוונים. ההפצה להורים נעשית באמצעות אתרי האינטרנט של בתי-הספר ודף הפייסבוק של משרד החינוך. התוכניות נערכות בשיתוף מגוון גופים, ובהם איגוד האינטרנט הישראלי, המשרד לביטחון הפנים, הסנגוריה הציבורית וארגוני הורים. הפעילות ממומנת מתקציבו השוטף של המינהל למדע וטכנולוגיה.

¹⁰⁹ המינהל למדע וטכנולוגיה במשרד החינוך, [מידע להורים](#), כניסה אחרונה: 10 באוגוסט 2014.

נספח ד': דוגמאות לתוכניות ייעודיות לילדים בגיל הרך של התוכנית הלאומית לילדים ולבני נוער בסיכון

להלן כמה דוגמאות לתוכניות ייעודיות לילדים בגיל הרך שניתנים בהן גם שירותים להוריהם במסגרת התוכנית הלאומית לילדים ולבני נוער בסיכון:

- **מרכז ילדים-הורים לגיל הרך** שניתן בו שירות טיפולי בקהילה לילדים בסיכון ולהוריהם. את המרכז מפעיל צוות רב-מקצועי, ובעבור כל משפחה מגובשת תוכנית טיפול לפי צרכיה, שמשמשות בה שיטות התערבות מגוונות. שעות הפעילות של המרכז מותאמות לצורכי הילדים וההורים. בגיבוש התוכנית הטיפולית שותפים ההורים וכל אנשי המקצוע המעורבים. במרכז ניתנים שירותים לתינוקות, לפעוטות וילדים מלידה עד גיל שש הסובלים מהזנחה או התעללות בדרגות שונות ולהוריהם המתקשים בתפקוד הורי, שנמצא שיש להם פוטנציאל לשיפור אם יקבלו סיוע טיפולי. ממטרות התוכנית: צמצום מצבי הסיכון שפעוטות נתונים בהם, שיקום היחסים בינם ובין הוריהם ושיפור התפקוד של ההורים בטיפול היומיומי בילדים ובהתייחסות אליהם. עלות הפעלת המרכז מסתכמת בכ-721,000 שקלים לשנה.¹¹⁰ בתחילת שנת 2013 פעלו מרכזים ב-35 יישובים.¹¹¹

- **תוכנית משפחות להורים וילדים בגיל הרך**: תוכנית תמיכה והדרכה להורים וילדים בגיל הרך (עד גיל ארבע) למניעת הזנחה של הילדים ואלממות כלפיהם. התוכנית פועלת בשיתוף גורמי רווחה, בריאות וחינוך, ומתקיימת במתנ"ס או במקום בלתי סטיגמטי אחר. היא בנויה על מפגש בן שלוש שעות פעמיים בשבוע בשעות אחר-צהריים. הילדים מחולקים לקבוצות לפי גיל: תינוקות, פעוטות וילדים בגיל הגן. בתוכנית פעילות מובנית להורים וילדים יחד; פעילות נפרדת – לילדים פעילות העשרה ולהורים קבוצת תמיכה; ארוחת ערב חמה בדגש על הקניית הרגלי אכילה ועל תמיכה. עלות הפעלת התוכנית נעה בין 122,000 ל-183,000 שקל לשנה (לעשרה חודשי פעילות), לפי תדירות המפגשים השבועיים.

- **התקשרות – הורות תומכת קשר ותקווה**: תוכנית המיועדת להורים לילדים בגיל הרך (שלוש עד חמש) ומטרתה פיתוח ושינוי של דפוסי הורות של הורים לילדים עם קשיי ויסות עצמי, הפחתת בעיות משמעת והתנהגות של הילדים בסביבות חייהם השונות וחיזוק שיתוף הפעולה בין הבית לגן. עלות הפעלת שלוש קבוצות הורים (שבכל אחת מהן משתתפים עשרה עד 12 הורים) בשנה הראשונה – כ-131,000 ש"ח; לאחר השנה הראשונה העלות יורדת, שכן אין עוד צורך בהכנת התשתית לתוכנית.

התוכניות מוצעות להורים חינם, פרט למקרים שבהם השירותים ניתנים במסגרת יומית (מעון, מועדונית) שבהם ההורים השתתפו בתשלום החודשי למסגרת.

¹¹⁰ **התוכנית הלאומית לילדים ולבני-נוער בסיכון**, חוברת תוכניות לילדים בגיל הרך, פברואר 2013.
¹¹¹ **תוכנית "התחלה טובה"**, התוכנית הלאומית לילדים ולבני-נוער בסיכון, 360°, דוח התוכנית, ינואר 2013.

• הדרכות הורים מטעם משרד הבריאות במסגרת התוכנית הלאומית לילדים ולבני נוער

בסיכון¹¹²

כאמור, תוכניות ההדרכה להורים ולמשפחות שמשרד הבריאות מפעיל בתחנות טיפות חלב מכוונות לכלל ההורים, אך מופעלות גם תוכניות מיוחדות במסגרת התוכנית הלאומית לילדים ולבני נוער בסיכון בעבור משפחות בסיכון¹¹³ (ראו הסבר על התוכנית הלאומית בפרק 4).

על-פי הנתונים החלקיים שזמינים כיום במשרד הבריאות, עד כה דווח על כ-2,900 ילדים מלידה עד גיל חמש שהם והוריהם השתתפו בתוכניות הללו בטיפות חלב של משרד הבריאות. **במשרד הבריאות מציינים כי מדובר בדיווח חלקי, ולא כל לשכות הבריאות מסרו את כל הנתונים.** להלן כמה מהתוכניות הקבוצתיות להורים במימון התוכנית הלאומית לילדים ולבני נוער בסיכון:

- **"צעדים בריאים"** – קורס של שמונה עד עשרה מפגשים לקבוצות הורים בנושאים הקשורים לגידול ילדים ולחינוכם. מהות התוכנית היא יצירת מסגרת הדרכה קבוצתית מעשירה ותומכת להורים בתחילת דרכם בהורות, בשנת ההורות הראשונה. זוהי תוכנית מובנית להכרת היכולות המתפתחות של התינוק ושל הוריו, לחיזוק הקשר ביניהם ולשיפור התקשורת במשפחה.
- **"חיזוק קשר הורה-ילד באמצעות מגע"** – סדרה של ארבעה-חמישה מפגשים של הורים והתינוקות שלהם כדי ללמד את ההורים על חשיבות המגע, להשתמש במגע ככלי תקשורתית-התפתחותי ולהבין את התינוק לפי תגובותיו על מגע, וללמד את ההורים להשתמש במגע להפחתת מצבי חרדה ומתח וכך להפחית מצבי אלימות.
- **"משחק ככלי התפתחותי"** – מתן כלים וידע להורים בדבר אפשרויות השימוש במשחקים ככלי ליצירת קשר עם התינוק.
- **"הבית הפתוח"** – תוכנית המופעלת בכמה טיפות חלב שבה אימהות באות עם ילדיהן לתחנות למשחק ולהדרכה.

כאמור, במסגרת התוכנית הלאומית לילדים ולבני נוער בסיכון עובדים בשיתוף פעולה שישה משרדי ממשלה. כל משרד בוחר איזו פעילות לקדם במסגרת התוכנית. במשרד הבריאות מקדמים הדרכות להורים בטיפות חלב כדי למנוע מצבי סיכון לילדים. מקור התקציב לתוכניות שצוינו לעיל הוא התוכנית הלאומית לילדים ולבני נוער בסיכון, שחלקו מגיע ממשרד ראש הממשלה וחלקו ממשרד הבריאות. חלק מהקורסים וההדרכות להורים במסגרת התוכנית הלאומית ניתנים להורים בתחנות טיפות חלב ללא תשלום.

¹¹² **התוכנית הלאומית לילדים ולנוער בסיכון** נועדה לחולל שינויי מקיף בהתמודדות של החברה הישראלית עם ילדים ונוער בסיכון ומשפחותיהם. שישה משרדי ממשלה חברו יחד לממש את **החלטת הממשלה** ליישום המלצות הוועדה הציבורית לבדיקת מצבם של ילדים ונוער בסיכון ובמצוקה (**ועדת שמיד**). משרד הרווחה והשירותים החברתיים מוביל ומתכלל את התוכנית, משרד החינוך שותף להפעלת התוכנית במחוזות ומשרד הבריאות, המשרד לקליטת העלייה, המשרד לביטחון הפנים ומשרד כלכלה שותפים ביישומה. כמו כן שותפים בתוכנית מרכז השלטון המקומי וגוינט ישראל, המשתתפת ביישום התוכנית לגיל הרך **התחלה טובה**. מטרה התוכנית היא צמצום היקף הסיכון בקרב ילדים ובני נוער.

¹¹³ מירי כהן, מנהלת תחום בכיר שירותי הצלה וע"ר במשרד הבריאות, מכתב, 11 ביוני 2014.